

**TARRAGONA, 1950 – 2000:
ITINERARI VISUAL**

Jordi Piqué Padró
M. Elena Virgili Bertran

SUMARI

INTRODUCCIÓ

1. TARRAGONA A LA PLENITUD DEL RÈGIM FRANQUISTA (1950-1965)

1.1 Les institucions franquistes

1.2 L'urbanisme

1.3 El món del treball

1.4 La vida quotidiana i l'ensenyament

2. DE L'INICI DEL PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ A LA FI DE LA DICTADURA (1965-1975)

2.1 Un règim immòbil

2.2 La ciutat i els barris: un urbanisme desordenat

2.3 La industrialització i el turisme

2.4 Una societat canviant i en creixement

2.5 Tradició, costums i folklore

3. L'INICI DE LA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA (1975-1979)

3.1 L'efervescència del canvi i els seus reflexes en la ciutat

4. ELS AJUNTAMENTS DEMOCRÀTICS (1979-2000)

4.1 L'acció dels ajuntaments democràtics: de la solució dels problemes heretats a la qualificació de Patrimoni de la Humanitat

4.2 Societat i cultura

4.3 Les darreres transformacions urbanístiques

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

Introducció

L'any 1990, l'Ajuntament de Tarragona edità el llibre *Tarragona: La imatge i el temps*, un treball conjunt d'Enric Olivé, Jordi Piqué i Francesc X. Ricomà. Més de vuit-centes instantànies publicades, el primer recorregut visual de la ciutat, des de l'inici de la història de la fotografia a Tarragona, al voltant de 1860, fins al final de la dècada dels cinquanta del segle XX, gairebé cent anys en imatges que il·lustraven l'evolució urbanística, econòmica, política, social i cultural. Ara, tretze anys després, es presenta un nou llibre *Tarragona 1950-2000: itinerari visual*, en el qual es proposa una altra experiència gràfica a través d'unes set-centes cinquanta fotografies.

Situats en el segle XXI sembla arribat el moment de mirar enrera i endinsar-nos en el passat recent del espai que ens és més proper: la ciutat dels darrers cinquanta anys. Podem esmentar diferents raons per fer-ho com per exemple, l'absència d'un llibre d'imatges centrat en aquest període. En qualsevol cas, un dels principals motius, rau en què durant aquest mig segle, en l'àmbit estrictament local, s'han esdevingut les transformacions econòmiques i socials més accelerades i significatives registrades mai en la història de la ciutat moderna. D'una població que encara no arribava als trenta-nou mil veïns s'ha passat a la xifra de quasi cent setze mil habitants, d'una ciutat encara immersa en una economia precapitalista i decimonònica a la consolidació d'una de les àrees industrials i turístiques més actives i dinàmiques de Catalunya.

Certament, des del present, es pot discutir si la perspectiva temporal que tenim és encara insuficient, tanmateix la metamorfosi esdevinguda és innegable, el canvi impressionant: si a les darreries del segle XIX alguna ment lúcida podia imaginar-se la Tarragona dels anys quaranta, és gairebé impossible que en els primers anys de la dècada dels cinquanta hom fos capaç d'albirar la ciutat d'avui. La transformació ha estat profunda, amb tots els beneficis i prejudicis que comporta. D'una banda, el desenvolupament econòmic, el creixement demogràfic i l'expansió urbana; per l'altra, una ciutat desestructurada pel desequilibri entre el nucli i els barris perifèrics, la desfiguració del paisatge tradicional i els problemes medioambientals.

A més, a nivell polític, les repercussions dels esdeveniments viscuts, tant en el context de Catalunya com de l'Estat espanyol, han incidit directament, com és lògic, a Tarragona. Aquests últims cinquanta anys estan dividits en dues etapes clarament diferenciades. A la primera, entre 1950 i 1975, la dictadura del general Franco, consolidada per la victòria aconseguida a la guerra civil i la posterior repressió; situació política que comptava amb diferents graus de suport entre una part de la població, actiu o passiu, conscient o no. La segona, entre 1976 i 2000, representa el trencament amb el passat i la recuperació de les llibertats democràtiques. Vint-i-cinc anys; el període més llarg d'estabilitat democràtica en la nostra història contemporània. Un lapse en el qual la tasca dels nous ajuntaments elegits per la voluntat popular fou i continua essent gegantina: la complexitat de resoldre en tots

els àmbits la problemàtica que representa el llegat rebut del franquisme i, paral·lelament, el repte de donar respostes a les múltiples necessitats plantejades per una ciutat que marxa cap al segle XXI.

Altrament, en un sentit més ampli, entre l'any 1950 i l'any 2000, s'han succeït un reguitzell d'innovacions de tot ordre que han transmutat la societat. La revolució de les noves tecnologies - l'experiència local de TINET, per exemple -, els avenços científics, l'augment de l'esperança de vida, la millora i universalització dels serveis públics, la democratització de l'ensenyament, l'accés generalitzat a la cultura, la disposició i possibilitats per gaudir de més temps lliure... Factors que han catapultat la societat vers una crisi dels tradicionals valors individuals i col·lectius. Un canvi en les mentalitats que condueix a una altra forma de viure: ràpida, consumista,... molt lluny de la quietud i de la parsimònia que dominava la Tarragona reclosa en si mateixa, grisa i provinciana de començaments de la dècada dels cinquanta.

Les imatges del llibre, acompanyades d'uns textos que emmarquen el context polític, econòmic i social, s'agrupen en quatre capítols referits als diferents apartats cronològics de la història recent de la ciutat. El primer i el segon se centren en els dos últims períodes del franquisme: la consolidació del règim, entre 1950 i 1965; i, de l'inici del procés d'industrialització de Tarragona a la fi de la dictadura, és a dir de 1965 a 1975. El tercer bloc comprèn l'efervescència del canvi polític esdevingut a l'inici de la transició, de la mort del dictador l'any 1975 fins a les primeres eleccions municipals democràtiques del 1979. En darrer terme, el darrer títol, es refereix als últims vint-i-un anys de la ciutat.

Tot i que el patrimoni documental fotogràfic de la ciutat encara no es troba en un estat de conservació òptim i resta molt per fer, la tasca de recuperació de determinats arxius públics ha permès la visualització de més de trenta mil instantànies, a les quals s'han d'afegir les fotografies procedents de diferents fons particulars. Tanmateix, hores d'ara, fóra ingenu pensar que aquest recull d'imatges reflecteix la realitat. La subjectivitat dels fotògrafs i el criteri dels diferents organismes que encarreguen les fotografies al llarg d'aquests cinquanta anys, els inevitables buits iconogràfics de la Tarragona clandestina que ningú gosava captar, la repetició o l'oblit de determinats temes..., configuren només una part d'aquesta realitat. D'altra banda, davant la gran quantitat d'imatges, especialment des de la popularització de la càmera de fotografiar privada, calia procedir forçosament a una selecció, naturalment subjectiva, però basada en l'interès i el valor informatiu de cada document. Aquest llibre voldria ser com un àlbum de fotografies dels que hi ha a totes les cases, com un àlbum familiar de la ciutat dels últims temps. Com a tal, segur que hi podrem trobar a faltar alguna cosa. La selecció de les imatges aplegades configura una seqüència continua, malgrat tot, no pot ni pretén ser completa.

Tots som fills o nets de la ciutat d'ahir, hem crescut plegats, nosaltres i Tarragona, i per això, sovint, és difícil prendre consciència d'on venim, copsar com el pas del temps ha modificat l'entorn. L'objectiu principal d'aquest treball és facilitar un itinerari

visual a través de mig segle, un recorregut en el qual les imatges esdevenen elements de referència que acompanyen i il·lustren la comprensió de les transformacions produïdes. És a dir, icones que complementen la percepció individual d'aquest camí comú. En definitiva, redescobrir el passat per a fer més suggerent la reflexió sobre l'avenir.

La publicació de *Tarragona 1950-2000: itinerari visual* no fóra possible sense el treball, mai prou reconegut, de fotògrafs professionals que signen amb els cognoms d'Alberich, Canadell, Chinchilla, Del Río, Mauri, Olivé-Abelló, Raymond, Sanahuja, Sellart i Vallvé. També hem d'agrair la col·laboració de fotògrafs afeccionats o col·leccionistes com Anton Roca, Jack Hol, Lluís Millan, Bernabé Bernabé, Josep M. Olivé, Albert Pallarès, Emilia Arnavat, M. Antònia Ferrer, Rafael López, Rosa Ricomà, Rosa Gutiérrez, Empar Virgili i Rosa M. Heras, així com de l'Arxiu Històric del PSUC, per la cessió de les seves fotografies particulars. D'altra banda, cal regraciar les facilitats donades pels nostres col·legues que des dels arxius, biblioteques i museus s'encarreguen de continuar recuperant el nostre patrimoni documental fotogràfic, vetllant per la seva conservació i difusió.

Hom sol dir que l'existència és com un viatge en el qual la vida s'escola indefugiblement, malgrat aquest sentiment de fugacitat, podem interpretar que les persones hem passat i passem com a hostes actius per aquesta ciutat més que bimil·lenària. Les imatges publicades són un reflex que mostra la petjada col·lectiva de diferents generacions a la Tarragona dels últims cinquanta anys. Una història, com totes, amb encerts i errors. Un itinerari que s'inicia en la immobilitat dels anys cinquanta, continua amb les transformacions meteòriques esdevingudes a partir de la meitat de la dècada dels seixanta i acaba en els records més propers d'una ciutat emplaçada a les portes del segle XXI.

1. TARRAGONA A LA PLENITUD DEL RÈGIM FRANQUISTA (1950-1965)

Onze anys després de l'acabament de la guerra civil i quan ja feia cinc anys de la victòria de les tropes aliades en la Segona Guerra Mundial, s'obria un nou període del franquisme que podríem definir a grans trets com consolidació i estabilitat política del règim, una etapa que s'estendria durant la dècada dels anys cinquanta i el primer lustre dels anys seixanta. Darrera, en el temps, restaven els episodis més sagnants i dramàtics de la ferotge repressió que s'abaté sobre els vençuts: execucions sumàries, empresonaments, exilis, depuracions professionals, confiscacions de béns... El nou poder polític es fonamentava, en bona part, en una repressió inicial, cruel sistemàtica i extensa, possiblement una de les més dures d'entre les viscudes durant el segle XX a l'Europa Occidental.

L'oposició, interna i externa, escapçada i desarticulada, assistia astorada a la passivitat dels aliats. Es perdien les darreres esperances per capgirar la situació. Davant la nova conjuntura de Guerra Freda, les potències occidentals passaren del rebuig i de l'aïllament inicial del règim franquista de l'any 1945 a la progressiva normalització de les relacions. L'any 1953, la signatura del concordat amb el Vaticà i la formalització d'un conveni amb els Estats Units, que implicava l'establiment de bases militars nordamericanes a canvi d'una escadussera ajuda econòmica, havia de significar el reconeixement exterior de la dictadura franquista. L'aïllament internacional del règim va anar perdent intensitat al llarg dels setze anys que va durar i desaparegué definitivament l'any 1955 amb l'admissió d'Espanya com a membre de l'ONU. El 1958 el règim franquista aconseguí la integració plena en el món capitalista, d'una banda, la consideració d'estat associat a l'Organització Europea de Cooperació Econòmica (OECE) i, de l'altra, l'ingrés al Fons Monetari Internacional (FMI). Tanmateix, la cursa es veié aturada l'any 1962 amb el rebuig a la sol·licitud per ingressar com a membre de ple dret a la Comunitat Econòmica Europea; l'absència d'institucions democràtiques bloquejaven definitivament l'accés d'un règim dictatorial en l'organisme europeu.

En l'àmbit econòmic, la dècada dels quaranta es caracteritzava per l'aplicació d'una política autàrquica i caòtica que implicava unes mínimes relacions amb l'exterior. Espanya, a diferència de la resta d'Europa, fou país devastat per la guerra que no aconseguiria sobreposar-se al retrocés econòmic provocat pel conflicte bèl·lic. La manca d'energia i de matèries primeres, així com l'estancament econòmic general, comportava les restriccions elèctriques i el racionament dels queviures. Un proveïment sempre insuficient per a les necessitats bàsiques de la població. En conseqüència: fam i misèria.

A inicis dels anys cinquanta el malestar popular per les pèssimes condicions de vida era generalitzat i tingué la seva manifestació més evident en la vaga de tramvies de Barcelona l'any 1951. El règim captà el senyal i aquell mateix any inicià un procés liberalitzador de l'economia que afavorí un increment considerable de la productivitat i un augment considerable de les importacions. La qual cosa possibilità que,

progressivament, al llarg dels anys cinquanta, es comencessin a recuperar els índexs econòmics anteriors a la Guerra Civil. L'any 1952 desapareixeran les targetes de racionament i, poc a poc, les prestatgeries de les botigues començaran a oferir més varietat d'articles, això sí, a preus més alts. La fam anirà desapareixent, però el baix poder adquisitiu de bona part de la població impossibilitarà encara l'accés a habitatges en condicions i, en general, el consum interior continuarà essent poc significatiu. El malestar popular persistirà.

Legitimats per la victòria en la guerra civil, el poder del general Franco gairebé no tindrà límit i s'estendrà sobre les diferents institucions del règim: govern, forces armades, exèrcit, corts espanyoles, partit únic FET-JONS... D'altra banda, l'Església recolzarà el dictador el qual esdevindrà *Caudillo de España por la gracia de Dios* i facilitarà al règim una identitat catòlica que consagra un tret característic i diferencial del franquisme respecte dels desapareguts feixismes: el nacionalcatolicisme. L'absència d'una oposició mínimament organitzada, el progressiu reconeixement internacional i la fidelitat dels blocs oligàrquics que veien satisfets els seus interessos essencials, determinaven un règim dictatorial fort i ben cimentat. Només la precària situació econòmica provocava una creixent contestació social que podia fer trontollar el sistema franquista, el boicot dels tramvies de Barcelona de l'any 1957 fou el segon avís.

L'estratègia adoptada pel règim anava en dues direccions. Per una banda, en un nivell estrictament polític, el franquisme reafirmava els seus fonaments amb la Ley de Principios Fundamentales del Movimiento (1958) i reforçava els mecanismes coercitius amb la creació del Tribunal Militar para la represión de las actividades extremistas (1958) i la Ley de Orden Público (1959); només cal recordar que l'any 1963 el dirigent comunista Julián Grimau era afusellat i dos militants anarquistes executats a garrote vil. Per l'altra, l'any 1957, Franco nomenava com a ministres a un grup de tecnòcrates vinculats a l'Opus Dei que havien de dur a terme el Pla d'Estabilització de 1959, peça fonamental per a una profunda transformació econòmica que tingué continuïtat amb el primer Plan de Desarrollo de l'any 1964. És a dir, arrelament, consolidació i defensa de les bases polítiques del franquisme i, paral·lelament, gradual pèrdua de poder dels falangistes i ascens dels tecnòcrates encarregats de dirigir un procés de transformació econòmica que havia d'apaivagar la creixent i amenaçadora conflictivitat social.

Entre el manteniment inalterable de la situació política i l'inici del desenvolupament de l'economia, quina actitud tenien els catalans, i en concret els tarragonins, davant del franquisme entre 1950 i 1964? Com a resultat d'una guerra civil que s'havia acabat feia només onze anys i com a conseqüència de la inexistència d'una política de conciliació entre els dos bàndols, la societat estava dividida, més ben dit, fragmentada.

D'una banda, els vencedors, que recordaven els seus morts i n'exaltaven la memòria en tots els actes oficials, commemoracions, misses de campanya i altres esdeveniments embolcallats amb tot l'aparell simbòlic del franquisme. Aquests, els

vencedors, gaudien en el nou règim de la seva condició, segons les possibilitats, oportunitats, coherència i ètica de cadascú. Ocupaven els càrrecs dirigits en les institucions franquistes locals i, entre d'altres avantatges, tenien reservats llocs de treball a l'Administració Pública o preferència en l'assignació de nous habitatges.

D'altra banda, els vençuts. També ploraven i recordaven els seus morts, però en silenci. Enyoraven els companys exiliats i patien pels que encara estaven empresonats. La majoria curava les seves ferides, físiques i morals, i intentava viure amb la condició de vençut o de roig, amb totes les desavantatges reals i pràctiques que això comportava. Però sempre en silenci, individualment. Ells, que havien participat o havien estat educats en l'esperança col·lectiva que representava la Segona República assistien impotents al procés de castellanització i d'espanyolisme que arrabassava la cultura, la llengua i la història de Catalunya. Alguns, els més conscients o ideologitzats, s'atreuen a mantenir, malgrat tot, una petita flama encesa.

Entre els vençuts i els vencedors hi havia encara una bona part de la població. Eren els que havien desitjat el final de la guerra per cansament i desesperació. Aquells que havien estat mobilitzats forçosament per l'exèrcit republicà, que acceptaven el destí i intentaven oblidar la seva participació, alhora que transmetien l'oblit als seus fills. La missió a la vida era sobreviure. L'adaptació resignada a la situació i a les noves regles del joc, així com l'assumpció del silenci definien la seva vida quotidiana. El seu objectiu era tirar endavant i aconseguir unes millors condicions de vida, almenys una mica més dignes.

L'any 1940 la població de Tarragona era de 35.648 habitants i l'any 1950 es registrava la xifra de 38.841 habitants, és a dir un mínim creixement del 8,9% durant deu anys. Cinc anys més tard, el 1955, la situació no havia variat gaire, es comptabilitzaven 39.479, però l'any 1960 la xifra havia augmentat a 43.519 habitants. Tanmateix el creixement no començarà a ser considerable fins a l'any 1965 quan s'arriba als 57.428 habitants. Si durant vint anys, entre 1940 i 1960, la població tarragonina creix un 22%, només en cinc anys, entre 1960 i 1965, augmenta un 31%. L'explicació és el corrent immigratori que vindrà atret pel desenvolupament econòmic de l'àrea de Tarragona, superior a la mitjana de la resta de l'Estat espanyol. Un desenvolupament generat primer per l'activitat turística i després per la implantació industrial. Durant aquest lustre, 1960-1965, el percentatge dels nascuts a la ciutat baixarà del 62 al 56%, mentre que els nascuts més enllà de Tarragona augmentà del 22 al 28%. Si entre 1956 i 1960 arribaren a la ciutat 3.290 immigrants, entre 1961 i 1965 s'establiren a Tarragona 13.083 persones, la qual cosa representava un 94,07% sobre el creixement natural de la població.

1.1. Les institucions franquistes

Durant el període de 1950 a 1965 els poders i les competències del càrrec de governador civil seran assumits successivament pel notari José Pagés Costart (1950-1951), l'advocat José González-Sama García (1951-1961) i el fiscal Rafael Fernández Martínez (1961-1968). Aquests homes, de provada fidelitat al règim, assumiran els mecanismes d'aplicació de la política franquista a la ciutat i a la resta de les comarques tarragonines. No només representaven el govern sinó que també vetllaven pel compliment de les directrius oficials i controlaven l'ordre públic. Així mateix, nomenaven o cessaven discrecionalment els alcaldes, regidors i membres de la Diputació Provincial. Havien de respondre de les seves accions davant del govern, però a la província el seu poder sobre la resta d'institucions del règim era hegemònic

A la ciutat de Tarragona, la representació local del govern de l'Estat era l'alcalde. Una figura que des de mitjan dels anys quaranta, amb la nova Llei de Bases de Règim Local (1945), podia participar en la selecció dels seus regidors i col·laboradors. L'any 1948, l'aplicació en l'àmbit local de la *democràcia orgànica*, una de les entelèquies del règim, comportava la celebració de les primeres eleccions pels terços familiar, sindical i corporatiu. La renovació de regidors fou completa. Ara bé, més enllà dels complexos i tèrbols mecanismes d'elecció interessa un aspecte essencial: quina política municipal es podia dur a terme amb la migrada i precària hisenda municipal que caracteritzarà l'Ajuntament franquista?

La desaparició de tributs i el consegüent descens de la recaptació obligava els ajuntaments a dependre de les subvencions de l'Estat. Unes subvencions que es concedien de forma arbitrària i sense un criteri que afavorís la redistribució territorial dels recursos econòmics. En bona part, depenia de les anades dels alcaldes a Madrid. Per part de la primera autoritat municipal, eren tan importants les coneixences i els bons contactes, com la capacitat per insistir, seduir o convèncer en els despatxos ministerials. Vèncer l'actitud passiva i la inèrcia administrativa municipal era el primer repte de l'alcalde. Obtenir subvencions per dur a terme obres públiques i atreure importants inversions dels diferents ministeris podia ser el camí. En aquest sentit, la fructífera activitat municipal desenvolupada durant el mandat d'Enric Olivé Martínez és l'exemple més il·lustratiu.

Comptar amb els impulsos dels ministres Suárez de Tangil y de Angulo, Conde de Valledano, i de Girón de Velasco, foren determinants, respectivament, tant per aconseguir el pas dels trens directes de Barcelona a Madrid, com la construcció de la Universitat Laboral. Així mateix, disposar favorablement la intervenció de Solís Ruíz, delegat de sindicats, possibilitarà la ubicació de la Ciutat Residencial a Tarragona.

Per sobre d'aquests personatges de les altes esferes del poder franquista, les periòdiques visites del general Franco a la ciutat, a més de significar el moment àlgid de culte a la seva figura i d'escenificar la litúrgia del règim, servia per inaugurar les obres dutes a terme i era un bon moment per intentar comprometre futures inversions. La primera visita es formalitzà el 31 de maig de 1949. En la segona, el 4 de juny de 1952, el dictador rebrà la primera medalla d'or de la ciutat i inaugurarà l'esmentat pas per Tarragona del trens directes que anaven de Barcelona a Madrid. El 24 d'octubre de 1957 esdevindrà la tercera vinguda d'aquest període i Franco es traslladarà a la Ciutat Residencial i a la Universitat Laboral. Finalment, el dictador viatjarà oficialment a la ciutat el 29 de juny de 1963, arribarà a bord del iot Azor i participarà com a pelegrí en els actes commemoratius de l'estada de l'apòstol Sant Pau a Tarragona.

L'alcalde Enric Olivé Martínez serà cessat pel governador civil el febrer de 1955 i fou substituït per Rafael Sanromà Anguiano (1955-1961), sota el mandat del qual s'enllestiran obres públiques municipals endegades en l'anterior alcaldia i se n'iniciaran d'altres. Tanmateix, la característica principal del seu mandat serà l'adquisició de terres de conreu per part de l'Ajuntament amb l'objecte d'oferir-les com a sòl industrial i a preus baixos a les empreses interessades en establir-se a Tarragona. Es crearan els primers polígons industrials: Entrevies i Francolí. Aquesta promoció municipal de la industrialització del terme ultrapassava el marc legal establert, però esclatarà en forma d'escàndol fins a l'alcalde següent. Benigne Dalmau Vila (1961-1965) continuarà la pràctica iniciada per Sanromà, però va reblar tant el clau que finalment serà processat, jutjat i condemnat a sis anys de presó.

A inicis dels cinquanta, el partit únic, FET-JONS tenia a la ciutat prop de 1.750 afiliats, 595 dones enquadrades a la Sección Femenina i uns 400 nois al Frente de Juventudes. La Sección Femenina transmetia els valors més tradicionals i ultracatólics a les dones i, a banda dels Coros y Danzas i la Escuela del Hogar, gestionava el servei assistencial de l'Auxilio Social, i la prestació i formació obligatòria del Servicio Social. També disposava de la residència femenina Carlos Enrique Vidal, prop de l'Arrabassada, i de l'alberg Jaime I a les Masies de Poblet. D'altra banda, el fracàs del Frente de Juventudes que pretenia educar els joves sota l'ideari falangista obligarà a la seva reconversió en l'Organización Española Juvenil (OJE), amb la funció bàsica de promoure l'esport i organitzar campaments d'estiu com el de Los Almogávares a la Riba, pel qual passaven més de mil nois cada estiu.

El partit, també era propietari dels mitjans de comunicació local, tant Ràdio Tarragona, dirigida per Josep M. Tarrasa, com el *Diario Español*, que tingué a Félix Morales i Domingo Medrano com a directors. La censura, centralitzada finalment per la Delegación de Información y Turismo, filtrava i anul·lava qualsevol crítica al règim i prohibia la utilització del català, ja fóra imprès o radiat. La primera crònica escrita en català al *Diario Español* no apareixerà fins l'any 1964, amb motiu de la commemoració dels Veinticinco Años de Paz.

Altrament, l'Organización Sindical Española, que comptava amb l'afiliació obligatòria de patrons i treballadors i els enquadrava verticalment, tenia la funció d'anorrear i esbandir qualsevol iniciativa del moviment obrer.

Entre 1950 i 1965, s'assistirà a una pausada però constant renovació dels polítics franquistes. El temps, inexorablement, anava passant i en aquests anys començaven a tenir accés a la vida pública homes que no havien participat en la guerra, bé per que encara eren massa joves o, fins i tot, perquè havien nascut després de l'any 1936. El règim anava ampliant d'una manera generacional la seva base social, joves exclusivament fidels a la figura de Franco. Aquest relleu era una prova més de la consolidació i adaptació del règim. Tanmateix, hi hagué una nova generació de joves que varen seguir un procés totalment a la inversa. Amb pocs contactes amb els aïllats antifranquistes dels anys quaranta i sota la cobertura de determinats sectors eclesiàstics catalans que s'allunyaven decididament del règim, militaran en sindicats obrers o participaran en el moviment Escolta, i de forma gairebé autodidacta coneixeran la llengua, la cultura i la història de Catalunya, aprendran a descobrir que significava l'absència de les llibertats democràtiques. L'edifici franquista encara era sòlid però ja no es podran arranjar els inevitables desperfectes ocasionats pel transcurs dels anys.

1.2. L'urbanisme

Durant la dècada dels quaranta es finalitzen les obres d'alguns edificis públics que s'havien iniciat abans de la Guerra Civil, com l'Escola del Treball i l'Escola Normal de Mestres. Es bastiran edificacions oficials noves com la Caserna General Contreras de l'avinguda de Catalunya (1946), l'Institut Provincial de Sanitat i l'Institut Nacional de Previsió (1947). D'altra banda, els grups d'habitatges Alegría y Descanso -cases barates- i el grup Maria Josefa Massanés -cases dels mestres- seran inaugurats l'any 1945. Tot plegat ben poca cosa i per iniciativa de l'Administració de l'Estat, mentre que l'actuació municipal gairebé fou nul·la.

La dècada dels cinquanta, però, comença de manera diferent. Atès que la hisenda municipal era molt migrada no deixa de sorprendre l'empenta i l'activitat de les obres municipals desenvolupades especialment durant el mandat de l'alcalde Enric Olivé Martínez. L'any 1951 s'inauguren les obres de l'actual passeig de Sant Antoni que comprenien la font i les pèrgoles del passeig de la Victòria i el jardí de davant de la Casa de la Beneficència. Un any més tard es procedirà a la remodelació del passeig Torroja. L'execució de la reforma de la plaça del General Sanjurjo, actual plaça dels Carros, s'esdevindrà l'any 1953. El 1954, amb la col·locació de palets de riu en el passeig central, finalitzaran les obres de la Via de l'Imperi, iniciades quatre anys abans. També quedarà definida la nova plaça Verdaguer, i seran reformades la Baixada de la Peixateria i la Baixada Misericòrdia. Aquell mateix any, en el marc de la commemoració dels cent anys de la Rambla, s'inauguren la font del Centenari i l'Avinguda del Comte Vallengano. Paral·lelament, la construcció del Parc del Miracle s'esdevindrà entre 1951 i 1959. S'iniciarà amb la compra dels terrenys (1951), la celebració de la Festa de l'Arbre (1952), la inauguració de l'estany de les Tres Granotes i de l'estàtua de bronze de Sant Joan Baptista de la Salle (1953) i l'execució final del conunt amb la col·locació de l'escultura de Maginet.

Amb Rafael Sanromà Anguiano com alcalde, entre 1958 i 1959, es realitzen millores urbanístiques a la Mitja Lluna, el Pla de Palau, les places del Palloll i del Rei, el carrer de les Coques i s'inauguren el mercat de la Part Alta a la plaça del Fòrum i l'avinguda de Pius XII. L'any 1961 s'arranjaran les escales d'accés a la platja del Miracle des del passeig de les Palmeres i es col·locarà el rellotge de sol.

La intervenció estatal durant aquest període comprés entre 1950 i 1965 també serà més important. La ciutat veurà definir-se l'arquitectura d'obres emblemàtiques dels franquisme que, llevat del col·legi Jaume I (1955), encara perduren: la Universitat Laboral (1956), la Ciudad Residencial de Educación y Descanso (1957), el Museu Nacional Arqueològic (1960) i el notable edifici avantguardista del Govern Civil (1964) que fou projectat per Alejandro de la Sota.

Amb l'ajut oficial de l'Obra Sindical del Hogar o bé de l'Instituto Nacional de la Vivienda, es procedirà a intentar pal·liar, sense aconseguir-ho, el dèficit existent. D'una banda, en el nucli urbà, es construiran el grup d'habitatges Verge del Carme del Serrallo (1953) i les 32 cases unifamiliars del grup La Salle (1954). Per l'altra, s'edificaran a Torreforta un primer grup de 75 habitatges (1952) i 232 pisos del Primer Plan Sindical (1955). La potenciació de barris allunyats com Torreforta, lluny del centre urbà, mal comunicats i amb una deficiència gairebé absoluta de serveis, començarà a marcar la tònica que caracteritzarà les construccions de protecció oficial.

Pel que fa a la iniciativa privada podem assenyalar entre d'altres realitzacions: el Cinema Coliseum (1953), l'edifici de la Caixa de Pensions (1953), l'església de Sant Pau (1956), el col·legi La Salle a la plaça Imperial Tarraco (1956), l'església de Torreforta (1956), el col·legi de Sant Pau (1956), i l'Hotel Imperial Tarraco (1963).

La postura permissiva de l'Ajuntament en relació a l'aplicació de les ordenances municipals en matèria urbanística, així com l'absència d'una regulació més racional, coincidiran en el temps amb el fenomen especulatiu. Les construccions que volten la presó o la urbanització desordenada del litoral tarragoní són exemples del llegat que hem rebut d'aquells anys.

1.3. El món del treball

A l'inici de la dècada dels cinquanta el poder adquisitiu dels treballadors no arribava al 50% del que havia estat l'any 1936. Les despeses d'alimentació representaven el 70% del sou, l'habitatge un 10 %, el vestit un 9% i només restava un 11% per a les despeses generals. Malgrat l'esforç que el pressupost familiar havia de destinar al nodriment, la desnutrició, agreujada per l'esforç físic del treball, continuava essent la causa de tota mena de malalties infeccioses i de l'aparell digestiu. La població estava exhausta i cansada de tants anys de misèria. Certament, l'any 1952 van desaparèixer les targetes de racionament i es palesava una oferta més àmplia, però l'escàs poder adquisitiu dels treballadors continuava frenant el consum.

El govern, a través del Ministeri de Treball, únic òrgan que regulava i controlava la política salarial decretà diverses mesures per a pal·liar el greu desequilibri entre preus i salaris: un augment del 25% i una paga extraordinària l'any 1952, un altre elevació del 15% dels salaris el 1953, un nou increment l'any 1954 i dos augments consecutius l'any 1956 que representaven un 46%. L'objectiu del govern, a més a més de neutralitzar la protesta social i els moviments vaguístics espontanis i sense coordinació que anaven *in crescendo*, tenia com a objectiu augmentar el poder adquisitiu dels treballadors per afavorir el consum intern i, en definitiva, impulsar el creixement econòmic. Fou en va. Una inflació constant i descontrolada absorbia cada augment de sou que es decretava.

El control i la intervenció dels salaris per part del Ministeri del Treball esdevingué un sistema totalment obsolet. Calia aprofitar que els treballadors necessitaven augmentar el seu baix nivell de vida ni que fos treballant molt més, és a dir augmentant la productivitat. La nova Ley de Convenios Colectivos Sindicales (1958) establí un nou marc legal en el món laboral, en el qual les empreses podien negociar amb els recentment elegits jurats d'empreses i pactar tant l'augment dels salaris com de la productivitat.

Tanmateix la penosa situació dels assalariats no començarà a canviar fins els primers anys de la dècada dels seixanta. Les hores extres i la pluriocupació eren pràctiques cada vegada més generalitzades, però l'any 1965 els treballadors veien augmentat el seu salari en gairebé un 100% respecte cinc anys abans, finalment, podien travessar la porta de la societat de consum. D'altra banda, en aquests primers anys de la dècada dels seixanta no podem oblidar un ajut important per a moltes economies familiars: els diners que enviaven els emigrants tarragonins que treballaven a Europa, principalment a Alemanya i a França. Malgrat tot, les condicions de vida continuaven essent dures, especialment pels treballadors immigrants d'altres zones de l'Estat que tenien moltes dificultats per trobar un habitatge digne, la qual cosa dificultava encara més la seva integració en el teixit social tarragoní.

L'arrelament industrial de la Tarragona dels anys quaranta i cinquanta era més aviat dèbil i escadusser: Tabacalera S.A., CAMPSA, implantació aïllada d'algunes empreses químiques i presència d'indústries de teixits, betums i fusta. D'altra banda, es mantenia la tradicional activitat de transformació d'alcohols que l'any 1950 estava representada per divuit empreses d'exportadors i criadors de vins, sis d'aiguardents compostos i licors, i sis de vermut, concentrats i escumosos.

Pel que fa al sector químic, la implantació d'empreses s'inicia a finals dels anys quaranta amb la Compañia Española de Productos Aromáticos S.A. (CEPSA) i posteriorment Ceratonia S.A., l'any 1954. Descartada per l'Estat franquista la zona de Tarragona com a àrea preferent de desenvolupament i promoció industrial, el que marcarà l'any 1956 la gènesi del procés industrialitzador serà la política municipal per atreure empreses foranes. L'Ajuntament, mitjançant procediment especulatiu no gaire ajustats a la legalitat vigent, comprava sòl agrícola, principalment camps de garrofers, i després l'oferia a les empreses interessades com a sòl industrial a preus molt assequibles.

L'activa intervenció municipal, que continuarà amb aquesta tònica durant els anys seixanta, oferia un sòl industrial barat però sense serveis, ubicat en uns polígons determinats allunyats del nucli urbà, la qual cosa només podia interessar a la gran indústria química. Es crearà primer el polígon d'Entrevies, situat entre les línies ferroviàries que es dirigeixen a València i a Saragossa, i després s'ordenarà el polígon industrial del Francolí. L'any 1958 s'instal·larà Catalana de Abonos i l'any 1963 entrarà en funcionament Aliada Química de Tarragona, mentre que dos anys més tard iniciava la seva producció Indústries Químicas de Tarragona S.A. És a dir tres empreses químiques que representaven una inversió de 280 milions de pessetes i ocupaven en total a 277 treballadors. A inicis dels anys seixanta, quan encara no s'albirava l'especialització de la indústria tarragonina, l'absència d'empresaris autòctons i la manca d'una política dirigida a desenvolupar una indústria diversificada i sòlida determinà les característiques que havien de definir el sector industrial hegemònic del futur: el químic. Tot plegat, sense planejament, sense regulació i sense previsió. El cost social i econòmic que havia de comportar ja s'intuïa a l'horitzó.

La lenta però progressiva industrialització, així com la importància que a partir de l'any 1963 començarà a adquirir el sector turístic, derivaran bona part de la població activa cap a la indústria (24%) i els serveis (59%), mentre que l'agricultura ocuparà menys de la meitat del que havia registrat l'any 1950, només un 6,58% del total. El turisme, encara incipient durant la dècada dels cinquanta, augmentarà la seva repercussió econòmica en els primers anys seixanta. El 1961 Tarragona només comptava amb 717 places repartides entre 8 hotels i 18 pensions, així com 4 càmpings. Però durant aquell any varen ser atesos a l'oficina d'Información y Turismo més de 23.000 turistes i es registrarà el pas per la ciutat de 129.117 cotxes de matrícula estrangera.

1.4. La vida quotidiana i l'ensenyament

Si considerem que en la vida quotidiana dels anys quaranta el color predominant era el negre, durant el llarg període que va de 1950 a 1965 s'aniran introduint lentament diferents matisos. Poc a poc, la foscor s'anirà aclarint. La metàfora cromàtica pot tenir com exemple l'enllumenat públic de la ciutat: de les restriccions elèctriques es passarà a una tímida il·luminació dels carrers, però inicialment la imatge continuava essent ben trista. Seguint amb la llum, cal esmentar la meteòrica progressió en el consum d'energia per cada habitant de la ciutat: si l'any 1951 era de 331 Kwh., deu anys més tard era de 790 Kwh.

L'índex general del cost de la vida respecte de l'any 1936 havia augmentat un 429%, principalment, pel que fa als capítols de l'alimentació i el vestir. Òbviament, per sobre dels salaris. Tot plegat determinava la vida quotidiana de bona part dels tarragonins: els homes havien de treballar totes les hores que podien i les mestresses de casa maldaven tot el dia per omplir el cistell i dirigir una economia domèstica espartana que permetés arribar a fi de mes. En definitiva, poques alegries. Tanmateix, el pressupost familiar destinat a alimentació passarà del 70% l'any 1950 al 46,3% l'any 1965, la millora era evident. Fins i tot, a mitjan dels seixanta, del 25,4% de despeses no estrictament necessàries, un 0,8% es destinava a les vacances.

Malgrat tot, existien algunes possibilitat per a gaudir del temps de lleure i, a més de la pràctica esportiva, l'any 1950 havia a Tarragona: cinc sales de cinema, tres teatres, cinc sales de festes, dos frontons, la plaça de toros i l'estadi del Club Gimnàstic a l'avinguda de Catalunya.

Els cinemes Principal, Modern, Fèmina, Tarragona, Metropol o Central Cinema oferien pel·lícules a preus populars i en sessions contínues. Malgrat la censura, la imaginació desvetllada pel *glamour* dels actors més famosos i les històries que vivien, transmetien la màgia del cinema. Una màgia que, dissortadament, s'esvaïa en aparèixer la crua realitat del moment a través de la projecció del Noticiario y Documentales Cinematogràficos, conegut com el NO-DO.

El ball, el cinema, el futbol i el teatre, tot sota el control del règim, eren les activitats habituals que convivien amb els actes que se celebraven més esporàdicament en festes assenyalades, com els concursos de mestres romescaires que s'inicien l'any 1951, la concentració de gegants del mateix any, el primer centenari de la Rambla de 1954, les festes de l'arbre...

En aquests anys la ràdio, el mitjà de comunicació per excel·lència, serà omnipresent a la majoria de llars tarragonines. Tanmateix, la ràdio fou utilitzada pel règim com a eina per espanyolitzar i impregnar de valors catòlics conservadors els costums de la població. L'any 1950, l'emissora Ràdio Tarragona de FET-JONS, dedicava unes quinze hores mensuals a programes de caire religiós, una proporció similar al teatre

radiat. El castellà era la única llengua utilitzada i l'any 1960 l'emissora encara es negà rotundament a radiar una esquila mortuòria que per pròpia voluntat del difunt havia estat redactada en català, esquila que fou publicada pel Diario Español.

El símbol de promoció social més evident fou el cotxe. Si l'any 1950 només hi havia 700 cotxes a tota la província de Tarragona, l'any 1965 només a la ciutat de Tarragona ja es registraven més de 6.327 vehicles. Un creixement espectacular del què la imatge del popular sis-cents esdevindrà emblemàtica. Fins i tot, a partir de 1960 es construirà a Tarragona el Siata Tarraco, un model transformat de cotxes originaris de l'empresa SEAT.

El món de l'ensenyament també canviarà al llarg del període. La Llei de l'Ensenyament Primari de l'any 1951, a més de consagrar com a principis bàsics de l'educació primària la catolicitat i l'espanyolitat, agreujava la separació tradicional entre l'escola pública i la privada. L'any 1950 a Tarragona hi havia 1.086 nens i nenes que assistien a una escola pública deficientment dotada i, per tant, de poca qualitat. Mentre que gairebé dos mil alumnes estaven escolaritzats en escoles privades religioses. D'altra banda, 1.327 alumnes d'Ensenyament Mitjà es repartien entre l'Institut Martí i Franquès i 7 centres privats d'ensenyament col·legiat. La situació de l'ensenyament es completava amb l'Escola Elemental del Treball, l'Escola Taller d'Art de la Diputació i l'Escola d'Estudis Mercantils.

Altrament, la Universitat Laboral Francisco Franco, es començarà a construir l'any 1953 i la primera fase finalitzarà amb una inversió de 300 milions. El centre s'inaugurarà en el curs 1956-1957, impartint batxillerat laboral superior especialitat electrònica, peritatge industrial de l'especialitat elèctrica, formació professional i una escola de capacitació social. Per les seves dependències arribaran a passar milers d'alumnes sobre els quals es pretenia exercir un cert control ideològic així com fomentar els principis del règim. Tanmateix, el pas del temps comportarà l'efecte contrari i les actituds antifranquistes començaran a aparèixer entre docents i alumnes.

A inicis dels anys seixanta, malgrat que s'havia avançat pel que fa a la creació de places d'ensenyament primari, continuava existint a la ciutat un dèficit de 32 unitats de pàrvuls i 34 unitats d'iniciació professional. Més positives eren les dades de l'Ensenyament Mitjà, tant pel que fa al nombre d'alumnes que augmentà un 38,50%, com en el nombre de noies que cursaven el batxiller, amb un creixement del 63%. Així mateix, la vigilància del règim franquista sobre el sistema educatiu començava a registrar algunes esquerdes. El col·legi Sant Pau, construït l'any 1956 i dotat d'unes instal·lacions àmplies i modernes, en el qual sota la cobertura de l'Església i fóra de l'horari lectiu oficial, s'ensenyaven la llengua i la història de Catalunya. O bé, la fundació de l'Escola Pax l'any 1963, el primer centre privat que era propietat d'un grup de pares, en el qual s'impartia un ensenyament laic, actiu, mixta i en català.

2. DE L'INICI DEL PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ A LA FI DE LA DICTADURA (1965-1975)

Tres trets característics defineixen els deu anys compresos entre 1965-1975: l'augment, tant en quantitat com en importància dels conflictes; l'obligada adaptació de la dinàmica política del règim que va aprendre a conviure i a adaptar-se a la nova situació amb l'objectiu d'assegurar la seva supervivència; i, en darrer terme, un desenvolupament econòmic que possibilitava que, en general, la societat gaudís d'una relativa prosperitat.

Certament, amb anterioritat s'havien registrat conflictes importants, però eren més espontanis, desorganitzats i sectorials. Expressaven el malestar popular per les dures condicions de vida i palesaven que, amb el pas del temps, s'anava perdent poc a poc la por a queixar-se públicament i col·lectivament. En tot cas, mai varen forçar al règim a realitzar canvis importants en la seva dinàmica política. Fou durant la segona meitat dels anys seixanta i els primers anys de la dècada dels setanta quan es registraran els veritables conflictes que havien de provocar un autèntic sotrac en els fonaments del franquisme.

L'oposició al règim es manifestava en quatre fronts: el món laboral, l'àmbit estudiantil, les reivindicacions dels nacionalismes català i basc, i el deteriorament de les relacions amb l'Església. En el primer cas, des de mitjan de la dècada dels seixanta, les vagues començaran a ultrapassar les zones en les quals el moviment obrer havia estat tradicionalment més actiu. L'any 1970, a l'Estat espanyol, les reivindicacions laborals seran exigides mitjançant la convocatòria de prop 1.600 vagues. Altrament, en el món universitari, la protesta provocarà la detenció de molts estudiants i professors, així com la freqüent ocupació de les universitats per part de la policia, principalment a Madrid i a Barcelona, des de 1966 fins a 1973. Pel que fa al nacionalisme perifèric, a banda del moviment polític, cultural i social que s'esdevenia a Catalunya, fou a Euskadi on esclataran els conflictes més greus: la repressió indiscriminada desfermada per les autoritats franquistes contra les accions d'ETA (47 víctimes mortals entre 1968 i 1975, una de les quals era el president del govern, Luís Carrero Blanco) només servirà per esperonar i ampliar les bases del nacionalisme basc. En darrer terme, el distanciament que l'Església havia iniciat tímidament uns anys abans a redós del pontificat de Joan XXIII i del Concili Vaticà II, ara començava a ser molt més evident: expulsió de l'abat Escarré l'any 1965, marxa contra la tortura de 130 sacerdots a Barcelona l'any 1966, recolzament i cobertura per part de molts eclesiàstics d'activitats clandestines sindicals o estudiantils, intents d'expulsió d'Antonio Añoveros, bisbe de Bilbao, crisi de relacions amb el Vaticà...

Tanmateix, els responsables polítics del règim, si més no el cercle cada cop més influent de tecnòcrates encapçalats per Laureano López Rodó, cercava l'objectiu d'aconseguir la pau social i el consens polític mitjançant un desenvolupament econòmic que havia de contribuir a esmorteir qualsevol iniciativa o ofegar la contestació social mitjançant l'eufòria del consum i la prosperitat. una societat

apaivagada. Dissortadament, el creixement econòmic que s'havia iniciat amb força l'any 1960, a partir de 1966 començava a decreïxer. Les mesures aprovades més significatives foren la promulgació de la Llei de la Seguretat Social (1966), el II Plan de Desarrollo (1969) i l'establiment de mecanismes que havien de permetre l'obertura al mercat exterior com l'acord amb la Comunitat Econòmica Europea (1970).

En un àmbit més polític, d'una banda es començava a preparar la successió de Franco, per l'altra s'aprovaven diverses mesures per a aparentar una certa liberalització, i, en darrer terme, s'adaptaven i es milloraven els mecanismes repressors. L'any 1966 se celebrà el referèndum del projecte de Ley Orgànica del Estado, amb una participació del 88,79% i un vot favorable del 95,06%. La llei era aprovada l'any següent i en conseqüència, el 1969, Franco nomenarà successor al príncep Joan Carles de Borbó. Assegurada la successió, el règim necessitava un embolcall que aparentés una certa obertura, tant de cara a la població espanyola com de cara a la percepció que es tenia a Europa. L'instrument d'aquesta política fou Manuel Fraga Iribarne des del ministeri d'Información y Turismo. La nova llei de premsa aprovada l'any 1966 suprimia la censura prèvia de la premsa i establia una censura voluntària per a la resta de publicacions. Tanmateix, s'establien mesures de control que anaven des del segrest de publicacions fins a les multes o les querelles criminals. Així mateix, s'observà una certa permissivitat dels costums que fins aleshores havia imposat una moralitat ultraconservadora. Calia deixar respirar una mica a la població i tenir en compte els costums dels turistes, si més no per tal de no deturar el que començava a ser una de les principals indústries del país. Ara bé, tot plegat, aquesta falsa evolució, es basava en el principi de modificar només alguna cosa per tal que, en els aspectes essencials, tot continués igual. És a dir, canvis en les formes però mantenint sempre el poder polític. Nogensmenys, la repressió continuava. L'any 1967 una sentència del Tribunal Suprem declarava il·legal el sindicat Comissions Obreres, condemnava a presó bona part dels seus dirigents i molts delegats sindicals legalment elegits eren apartats dels seus càrrecs. Dos anys més tard, amb l'excusa d'un conflicte estudiantil a la Universitat de Barcelona, es proclama l'estat de setge i es procedeix a la detenció i processament d'estudiants i professors. El 1968, fou restablerta la llei de Bandidaje y Terrorismo que restablia la pena de mort per delictes polítics i els consells de guerra. El 1973, l'atemptat d'ETA contra el recentment nomenat president del govern, l'almirall Carrero Blanco, estroncava la línia de continuïtat del règim. Fou nomenat per a substituir-lo Carlos Arias Navarro, que havia ocupat la Direcció General de Seguretat. Tanmateix, en els primers mesos del govern d'Arias Navarro foren detingudes més de 325 persones per delictes polítics i el 2 de març de 1974 fou executat a garrote vil l'anarquista català Salvador Puig Antich, i, a la presó de Tarragona, el delinqüent comú de nacionalitat polaca Heinz Chez, que havia matat a un guàrdia civil i causat ferides a un altre membre del cos en un càmping de Vandellòs. Finalment, a les acaballes del règim, el 27 de setembre de 1975 eren afusellats tres militants del FRAP i dos d'ETA.

L'enduriment de la repressió abocà un cop més el règim franquista a l'aïllament internacional. La Comunitat Econòmica Europea suspengué indefinidament les negociacions per a la integració d'Espanya, es retiraren ambaixadors i fins i tot, Mèxic expulsa els funcionaris de l'ambaixada espanyola. L'abril de 1974, la revolució dels clavells posava punt i final al règim dictatorial de Marcelo Caetano a Portugal i el franquisme esdevenia una excepció en el marc de l'Europa occidental. L'aïllament interior i exterior del règim coincidia amb la decrepitud física del dictador, al voltant del qual s'havia bastit tot l'aparell polític del franquisme. Finalment, Franco, després d'una llarga agonia, moria el 20 de novembre de 1975.

A Catalunya, durant aquest període, es constatà definitivament la impotència del règim pel que fa a la repressió cultural. Enmig de la transformació de la societat catalana que es beneficiava del favorable marc econòmic, va aparèixer una nova generació antifranquista que s'integraria amb força a una àmplia oposició al règim, tant a la fàbrica com a la universitat, bé des del marxisme o des del progressisme cristià. Una oposició política, mínimament organitzada i que sabia projectar-se internacionalment, amb la qual coincidien noves i agosarades iniciatives cíviques i culturals. A inicis dels setanta, entrarà en escena una nova generació, eren els que varen créixer en plena societat de consum. S'afegiran també a l'antifranquisme però d'una manera ben diferent de com ho feren els seus antecessors. Eren els joves que havien rebut les influències del maig del 68 francès, i no només reclamaven la llibertat política sinó també una nova llibertat individual que negava qualsevol tipus d'autoritat, començant per la de la família.

Finalment, mort Franco, les transformacions econòmiques i socials registrades en els darrers anys, la tensió creixent generada pels conflictes i l'expansió del moviment opositor, feien impossible la supervivència del règim després de la mort del dictador.

2.1. Un règim immòbil

Si en el període anterior Franco va estar en quatre ocasions a Tarragona, entre els anys 1965 i 1975, el dictador només es desplaçarà una vegada a la ciutat, serà l'any 1967, i inaugurarà les factories d'IQA, DOW, la seu de la Jefatura Provincial del Movimiento a la plaça Imperial Tarraco i les obres que permetien els vols civils a l'aeroport de Reus.

En aquest anys, la concentració de poders i competències del càrrec de governador civil continuarà essent exercida des de la mateixa perspectiva totalitària del període anterior. A la seu del govern civil tornem a trobar el fiscal Rafael Fernández Martínez amb un mandat que s'estendrà des de 1961 fins a 1968. Després, successivament, assumiran el càrrec els advocats José A. Serrano Montalvo (1968-1971) i Antonio Aigé Pascual (1971-1976). Continuaven nomenant i cessant els alcaldes de la província i assumien simultàniament la Jefatura Provincial del Movimiento.

En l'àmbit local, els alcaldes de Tarragona foren l'advocat A. Martí Pla, entre 1965 i 1968, i el consignatari Ricard Vilar Guix, entre 1968 i 1976. Les principals característiques dels ajuntaments franquistes en aquest període foren: la progressiva desfalangització i desideologització del personal polític, cada cop més jove i per tant més allunyat de la guerra civil; la permissivitat davant les actuacions especulatives privades que desembocaran en el creixement desordenat del nucli urbà; i, en darrer terme, la insuficiència en la dotació d'equipaments col·lectius.

L'escadussera capacitat financera municipal i l'estret marc de competències de l'administració local, concebuda com una entitat dependent de l'administració central, determinaven un ajuntament garratibat i gasiu que no podia oferir solucions a les situacions plantejades en aquells anys. En una dècada la població de Tarragona passarà dels 57.428 habitants de l'any 1965 als 100.786 habitants de l'any 1975. Un creixement impressionant del 75,5%. A banda del boom natalici registrat en els anys seixanta, entre 1966 i 1970 arribaran a Tarragona 18.921 immigrants, que representaran un increment del 91% sobre el creixement natural de la població. En el lustre següent, entre 1971 i 1975, s'instal·laran 20.807 immigrants nous, que significaran un 89% del creixement natural. L'allau de gairebé quaranta mil persones que demanaven habitatges, escolarització, serveis sanitaris, infraestructures,... queia sobre un Ajuntament totalment ultrapassat per aquestes noves necessitats.

Per altra banda, l'oposició política al règim franquista començava a reorganitzar-se. A mitjan dels anys seixanta es començarà a palesar a Tarragona la presència del PSUC i la creació del sindicat Comissions Obreres. Organitzacions òbviament clandestines que es reunien a l'Església de Torreforta. L'any 1967 es creen les comissions cíviques, antecedents de l'Assemblea de Catalunya, i dos anys més tard les Joventuts Comunistes.

Tanmateix, la veritable força de l'oposició era la inòpia del franquisme que tractava qualsevol protesta o reivindicació col·lectiva com una alteració de l'ordre públic i per tant continuava aplicant l'acció repressiva. Les demandes per millorar les condicions de vida als barris de la perifèria, els conflictes laborals que plantejaven augments de sou o les protestes dels universitaris, només trobaven com a resposta les detencions, els acomiadaments o les càrregues policials. Però ara, l'acció repressiva feia de caixa de ressonància i podia provocar manifestacions de solidaritat més generalitzades o l'extensió del moviment vaguístic. Accions de protesta que enfortien l'oposició i permetien una major organització de les masses que protestaven públicament. La política municipal franquista havia surtat en una ciutat esmorteïda que encara no arribava als cinquanta mil habitants, però l'any 1975, amb més de cent mil habitants, la integració per part del règim dels nouvinguts i de les noves generacions era totalment impracticable i estava abocada al fracàs.

2.2. La ciutat i els barris: un urbanisme desordenat

Entre 1965 i 1968, durant el mandat de l'alcalde A. Martí Pla es materialitzà un pressupost extraordinari municipal que possibilità la renovació de bona part de l'enllumenat públic, la pavimentació de diversos carrers, l'acabament del passeig marítim i la construcció del dipòsit regulador del turó de Sant Pere que havia d'augmentar el cabal d'aigua que es subministrava a la ciutat. Posteriorment, durant el llarg mandat de Ricardo Vilar Guix, entre 1968 i 1976, podem esmentar com a més significatives les següents obres públiques municipals: recinte del Fòrum Romà (1968), auditori del Camp de Mart (1970), substitució de l'antic Pont d'Armes per un nou pont (1970), reforma del Pont Vell sobre el Francolí (1970), inici de les obres de prolongació de l'avinguda de Catalunya fins a la carretera de Valls (1971), prolongació de l'avinguda de Pius XII, actual President Macià (1971) i la inauguració del Museu del Pretori (1971), així com les obres de millora urbanística de la plaça del Fòrum (1973).

Altrament, en aquest període, per iniciativa pública o privada, l'any 1970 es construïren nous centres d'ensenyament com l'Institut Martí Franquès o el col·legi La Salle que es traslladarà a l'actual zona educacional. Així mateix, durant l'any 1972 s'esdevindrà la construcció del Palau de Justícia i la inauguració del nou camp del Gimnàstic. Ara bé, la lleugeresa que caracteritzava la normativa urbanística municipal d'aquests anys permetrà l'enderrocament d'edificis històrics, com la casa modernista del número 1 de la Rambla construïda l'any 1912 per l'arquitecte Pujol de Barberà. En el mateix sentit, es permetrà la construcció d'edificis que impactaven negativament en el seu entorn i que ara ja formen part del nostre paisatge quotidià. Sortosament, alguns han desaparegut recentment, com és el cas de la façana cega de l'immoble de Mobles La Fàbrica.

Tanmateix, els trets més freqüents de l'urbanisme del període no es localitzen en el nucli urbà sinó en la perifèria, on es registrarà una considerable expansió. Ja hem esmentat que entre 1965 i 1975 la ciutat rebrà un allau d'immigrants, gairebé quaranta mil persones. Un creixement superior al 75,5% de la població que plantejava un greu problema i que requeria una urgent solució: la insuficiència d'habitatges.

Una part d'aquells immigrants, de menys poder adquisitiu, sense una feina normalitzada i que en ocasions malviuen en la marginalitat, des d'inici dels anys seixanta s'establiren en algunes barraques a les rodalies del nucli urbà. Però a partir de la meitat de la dècada el barraquisme s'anirà estenent progressivament en diferents zones del terme municipal: a les platges del Miracle, l'Arrabassada i la Savinosa, en el polígon d'Entrevies, sota el pont del Francolí, a la Falsa Braga, a la muntanya del Llorito i a la zona coneguda com les parcel·les Tuset. Les condicions en les quals malviuen aquestes persones eren realment colpidores i es feien més evidents en una ciutat que començava a beneficiar-se de l'impuls industrialitzador i que assaboria una relativa prosperitat. Malauradament, no s'hi posarà remei fins

després de l'any 1970 quan les inundacions provocades pel desbordament del riu Francolí obligarà a cercar una solució definitiva. Molt d'aquests barraquistes foren traslladats a partir de 1973 a un nou emplaçament, denominat barri de l'Esperança.

Bonavista, al costat del recentment annexionat municipi de la Canonja, fou el paradigma de l'autoconstrucció i del creixement desordenat. A partir de 1964, successives onades d'immigrants procedents d'Extremadura i d'Andalusia anaren bastint les seves cases del no res, sense cap tipus de planejament urbanístic, i, òbviament, amb l'absència més absoluta de serveis i d'infraestructures.

Torreforta, situada a la zona de ponent i pròxima a la indústria química, fou l'únic barri popular perifèric que s'havia creat durant la dècada dels cinquanta per donar una solució al dèficit d'habitatges de la Tarragona de postguerra. Entre 1965 i 1975, Torreforta continuarà creixent. Un creixement constant que obligarà a crear nous barris al seu voltant. Primer, Parc Riu Clar (1965), el Pilar (1967), la Granja, Icomar i la Floresta (1968). Posteriorment, entrada ja la dècada dels setanta, Riu Clar (1974) i Campclar (1976). Al nord, l'any 1969 s'iniciarà la construcció del primers habitatges del barri de Sant Salvador i, quatre anys més tard, a la Ciutat Cooperativa Sant Pere i Sant Pau, localitzada al nord-est, s'inaugurava la primera promoció de 1.560 habitatges.

El resultat fou una ciutat poc vertebrada, amb una perifèria desordenada configurada per diferents zones de blocs de pisos amuntegats que, si bé resolien de moment el greu problema del dèficit d'habitatges, condemnaven a viure en reduïdes dimensions i enmig de nombroses incomoditats. L'activitat especulativa, que ja s'aplicava en la desfiguració del paisatge de les zones turístiques del litoral, també es beneficià de la construcció d'aquests barris obrers perifèrics. Allunyats i mal comunicats amb el centre urbà, gairebé sense equipaments, amb problemes de clavegueram, subministrament d'aigua i llum. Uns barris en els quals residia una gairebé la meitat de la població total de Tarragona. Si la integració dels nouvinguts entre la població autòctona ja era difícil, la ubicació dels immigrants en barris situats en les zones limítrofs de la ciutat els convertia en els habitants d'una altra Tarragona, diferent i en molts casos incompresa.

2.3. La industrialització i el turisme

A l'inici del període, l'any 1965, Tarragona comptava amb tres importants indústries químiques que ocupaven prop de tres-cents treballadors. Però només en un any, el 1966, s'instal·laven la Compañia Española de Petroleos S.A., Butano S.A., i Industrias Químicas Asociadas, amb una inversió total de 4.431 milions de pessetes i una ocupació de més de sis-cents treballadors. Posteriorment, amb un ritme d'empresa per any, entren en funcionament Dow Unquinesa S.A (1967), Amoniaco de Tarragona (1968), BASF Española S.A. (1969) i Energía e Industrias Aragonesas S.A. (1970), la qual cosa representava un augment de la inversió de 1.610 milions de pessetes i tres-cents treballadors més. Tanmateix, malgrat aquesta viva dinàmica d'implantació registrada en sis anys, la indústria química tarragonina, encara no era hegemònica i anava per darrere de sectors més tradicionals com l'Alimentació, Begudes i Tabac. En aquests anys, Tabacalera S.A., amb 743 treballadors, continuava essent l'empresa que ocupava més obrers.

La generosa oferta de sòl industrial, l'accés al port, la proximitat dels consumidors localitzats en la indústria de transformació de l'àrea de Barcelona, així com les facilitats de transport i comunicació, eren els principals avantatges dels polígons industrials tarragonins. Aquests factors es combinaven i permetien integrar en un mateix espai geogràfic totes les indústries del sector químic, la qual cosa, a més, possibilitava l'optimització del transport i dels serveis. No fou casual que en l'àmbit internacional la industrialització de Tarragona havia de coincidir amb un desenvolupament considerable del transport marítim d'hidrocarburs, especialment pel nord del Mediterrani.

Entrada la dècada del setanta, el complex petroquímic continuarà creixent: Bayer (1971), Carburos (1972) i Hoescht Ibérica (1974). L'any 1974, la instal·lació de la refineria d'Empetrol (EMP), en les millors terres de regadiu de la zona, esdevindrà decisiva per determinar una especialització química definitiva. L'any 1975, el sector químic de Tarragona comptava amb més de 2.000 treballadors. Dos anys més tard, l'activitat generada al voltant de la refineria de petrolis atraurà altres indústries com Tarragona Química S.A., Paular S.A., Calatrava S.A. i Alcudia. La imatge d'una ciutat industrial amb una important especialització petroquímica ja era una realitat.

Al costat, sense relació i amb una convivència més aviat problemàtica, coexistia una creixent indústria turística. Des de la meitat de la dècada dels seixanta, la devaluació de la pesseta, entre d'altres factors, va atraure el turisme de masses. L'any 1975, la comarca del Tarragonès comptava amb 75 hotels, hostals i pensions amb 11.932 places, 25 càmpings amb prop de 20.000 places i més de 150.000 places en apartaments o xalets. Una oferta gairebé creada del no res i només en deu anys. Tanmateix, tot i la seva importància, el sector turístic de Tarragona continuava essent reduït en comparació a altres localitats de la Costa Daurada com Salou, Cambrils o Torredembarra.

El desenvolupament econòmic fonamentat en la industrialització i el turisme comportarà un augment del sector terciari. L'any 1975, el sector serveis ocupava 26.951 persones (54,59%) i donava feina a bona part dels fills de la petita i mitjana burgesia autòctona que passaren d'aquesta manera a ser assalariats. La indústria comptava amb 8.095 llocs de treball (21,36%) i la construcció 2.406 treballadors (9,46%) repartits en 181 empreses. En el sector primari, l'agricultura, amb 256 pagesos, era gairebé inexistent mentre que la pesca, amb un total de 109 embarcacions, continuava donant feina a unes 800 persones.

La revalorització del sòl fomentarà decisivament l'activitat de la construcció, tant per cobrir les necessitats que implicava l'impressionant creixement demogràfic com per atendre la demanda turística. Paral·lelament, el comerç esdevindrà també una de les activitats bàsiques del sector terciari. Per últim, pot il·lustrar aquest procés un altre indicador del desenvolupament econòmic registrat: si l'any 1960 només hi havia a la ciutat deu oficines d'entitats financeres, l'any 1975 aquest número arribarà a setanta.

Certament, durant el decenni 1965–1975 es registrarà un dels períodes de canvi més accelerat i profund de la història de Tarragona. Tanmateix, aquest desenvolupament econòmic fou irreflexiu i sense planificació, i per tant, evidentment, no serà a canvi de res. Les conseqüències negatives es materialitzaran en l'excessiva ocupació industrial del sòl agrícola, l'expansió urbanística desordenada, l'increment incontrolat del consum d'aigua i la consegüent salinització dels pous soterranis, l'elevada contaminació atmosfèrica,... És a dir un entorn més degradat. En definitiva, un creixement clar, però no pas gratuït.

2.4. Una societat canviant i en creixement

A més de l'impressionant creixement demogràfic esmentat anteriorment, durant la dècada dels anys 1965-1975 es van registrar tota una sèrie de canvis i transformacions socials que anaven en una direcció contrària a la del règim polític. Mentre la societat es desenvolupava i avançava en tots els sentits, el franquisme entrava en una fase de paralització i decrepitud, comparable al progressiu deteriorament físic del dictador.

El turisme no era només una font d'ingressos i una activitat econòmica que generava ocupació, també era un corrent sense aturador pel qual entraven nous costums i altres formes de viure. A tall d'exemple, val a dir que si l'any 1968 aterraven a l'aeroport de Reus 152 vols internacionals que transportaven a 2.164 passatgers, l'any 1973 el nombre de vols ascendí fins a 9.945 amb més de 172.000 turistes. D'altra banda, la possibilitat de viatjar a l'estranger era cada cop més fàcil, si més no a França, la qual cosa suposava una percepció individual i col·lectiva diferent. Les comparacions respecte a l'endarreriment social i econòmic, així com la constatació de l'estret i encorsetat marc moral que es pretenia imposar aquí, eren inevitables.

Altres indicadors evidencien el notable desenvolupament econòmic registrat des de la segona meitat dels seixanta i les seves conseqüències sobre la societat. De 133 cotxes per 1.000 habitants que es comptabilitzaven l'any 1967 es passà a 231 vehicles per 1.000 habitants l'any 1975. En aquest mateix any hi havia més de 315 telèfons per cada miler d'habitants, xifra superior a la mitjana de la resta de Catalunya. Tanmateix, no tots els sectors avançaven al mateix ritme. En l'àmbit de la sanitat, la Seguretat Social continuava oferint prestacions de mala qualitat. Tarragona patia una considerable insuficiència de places hospitalàries. La quantitat necessària eren 1.380 llits, però només es disposava de 804 places. Calia satisfer les necessitats d'una població que en deu anys havia augmentat més del 75%, però, a la qual s'havien d'afegir les demandes d'atenció sanitària d'altres comarques tarragonines.

En el camp de l'ensenyament fou positiu l'augment del nombre d'escolaritzats en tots els cicles. La Llei General d'Educació, promulgada l'any 1970, reestructurà el sistema educatiu i elevà l'ensenyament bàsic obligatori fins els 14 anys. Malgrat tot, l'escola privada mantenia la seva hegemonia en detriment de l'escola pública que continuava amb una qualitat més aviat minça i unes instal·lacions rònegues que sovint no reunien les condicions mínimes. El dèficit de places en l'escola pública era més evident en poblacions com Tarragona, on el creixement demogràfic havia sobrepassat totes les previsions. L'any 1972, l'Administració franquista calculava que per cobrir la demanda a la província era imprescindible crear 24.720 noves places públiques d'Educació General Bàsica i 2.575 de Batxillerat Unificat Polivalent. Pel que fa a l'ensenyament superior, l'any 1971 va començar a funcionar la Delegació de la Universitat de Barcelona, amb les facultats de Filosofia i Lletres i Ciències. Aquest embrió de l'actual Universitat Rovira i Virgili aviat va registrar un

creixement espectacular: dels 307 alumnes del curs 1971-1972 es va passar als 601 del curs 1973-1974.

Mentre que els cinemes Fèmina i Modern desapareixien a començaments dels setanta, l'any 1969, s'obria a la ciutat el primer i únic cinema "d'art i assaig", la sala Cèsar, ubicada darrere el desaparegut Garatge Penedès. Dos anys més tard, l'oferta cinematogràfica s'ampliava amb dues sales d'exhibició més: els cinemes Catalunya.

Els nous electrodomèstics s'integraran progressivament al mobiliari de les cases, però la televisió ocuparà el lloc d'honor. Des d'inicis dels anys seixanta s'introduirà a les llars, amb un poder de penetració desconegut fins aleshores. Un poder que el règim òbviament havia d'aprofitar pels seus interessos. El NO-DO perdia cada vegada més la seva eficàcia i la premsa oficial, enquistada i anacrònica, era molt poc llegida. Així doncs, en una societat que patia d'un alt nivell d'analfabetisme funcional, els informatius televisats esdevindran l'instrument per a una difusió ràpida i convincent dels missatges del franquisme. La televisió ja no podia servir per a fomentar i estendre els principis bàsics del règim, però sí que esdevenia un bon instrument per castellanitzar i espanyolitzar la societat. La televisió no permetia guanyar nous adeptes però era útil per comunicar un model homogeneïtzador marcat per l'absència de pluralitat, de crítica i de debat.

El futbol serà omnipresent durant les tardes del diumenge i esdevindrà el tema de conversa dels dilluns, però el més joves, progressivament, aniran cercant vies alternatives d'esbargiment. La proliferació d'aparells per a la reproducció de música possibilitarà l'organització de balls sense orquestra, tant en espais públics com en l'esfera privada. Les festes particulars, alienes al control dels adults, havien de permetre el relaxament de la moralitat imperants i un cert alliberament de la repressió sexual.

Altrament, a banda de la militància en els partits i sindicats clandestins, els joves trobaran espais nous de sociabilització. De l'escoltisme, per exemple, amb l'arrelament dels agrupaments Robert d'Aguiló, Alverna i Tossal de la Baltassana, sorgiran molts grups amb tendències progressistes. L'empresa discogràfica EDIGSA, creada l'any 1961, fou una veritable corretja de transmissió del fenomen conegut com La Nova Cançó i les anades a les "Sis hores de Canet" seran més freqüents. A la Universitat cada cop costava més trobar algú declaradament franquista i joventut esdevingué gairebé sinònim d'antiautoritarisme. Influenciats, conscientment o no pel maig del 68, el jovent cercarà una llibertat individual de pensament i de forma de viure, fins i tot en el propi nucli familiar. El cabell llarg, la barba, el tipus de vestit..., sovint seran expressions d'un sentiment de protesta. Així mateix, el consum alternatiu de determinades pel·lícules, lectures i músiques o bé la participació en qualsevol manifestació d'avantguarda artística i cultural, com l'Associació d'Espectadors del Teatre, evidenciaran la necessitat urgent del canvi.

2.5. Tradició, costums i folklore

Al llarg del període 1965-1975 es continuen celebrant les nombroses festivitats commemoratives instaurades a la fi de la Guerra Civil pel nou règim dictatorial, que amb tanta profusió i mitjans tenien acostumada a la població. Es van seguir celebrant les festes religioses i populars tradicionals de Setmana Santa, Corpus i les de Sant Magí i Santa Tecla.

Durant els anys 60 i 70 la forta empenta del turisme provocà que l'ajuntament tarragoní potencies la festa Major de Sant Magí en front de la de Santa Tecla. La política d'atracció turística va fer que es volgués donar més importància a les festes del copatró ja que se celebraven durant el mes turístic per excel·lència. Els cartells i la propaganda de les festes eren encarregats a empreses de publicitat que donaven a conèixer, a banda del programa festiu, les excel·lències del bon clima i les platges de sorra fina de la ciutat. S'anunciaven conjuntament com a "Fiestas de San Magín y Santa Tecla". El Seguici popular que sortirà des de 1939 el formaven els gegants i nanos, el Magí de les Timbales i la colla castellera dels Xiquets de Tarragona així com també el ball de bastons un dels pocs balls que van reparèixer després de la Guerra Civil. Durant la dècada dels seixanta sortirà d'una manera irregular i es dissoldrà definitivament el 1975.

D'ençà de la creació de la Colla Nova de Sant Magí el 1951 van conviure a la ciutat dues colles castelleres fins que es fusionen el 1970 formant la Colla de Castellers Xiquets de Tarragona amb una camisa a ratlles vermelles i blanques.

En l'àmbit festiu, tot i que continuen tenint molta importància les festes imposades pel règim, també destaquen altres festivitats i actes commemoratius que mereixen ser esmentats, algunes promogudes per les entitats associatives locals que van dinamitzar la societat tarragonina dels anys 60 i 70. A iniciativa del Casal Tarragoní, creat el 1957 per al foment de la sardana, es van celebrar nombrosos actes per commemorar el centenari de la sardana el 1969 i pocs anys més tard, el 1973, les festes organitzades amb motiu de ser proclamada Tarragona com a ciutat pubilla de la Sardana. De fet, la sardana, no es va deixar de ballar i durant la dècada dels quaranta es feien ballades i concursos; el nombre de colles de la ciutat anà augmentant al llarg dels anys. La dansa va ser tolerada de bon començament ja que es considerava com una "danza regional" que formava part del folklore espanyol.

També al voltant del món de la sardana, el 1971 es funda l'Esbart Santa Tecla el qual va anar incorporant diferents seccions, com el grup sènior de dansa i la colla sardanista Sol Ixent el 1973. L'Esbart tindrà un paper molt destacat sobretot en la recuperació del seguici popular al llarg de la dècada dels vuitanta, en que s'incorporen diversos balls com el del Patatuf, el Ball de Cercolets o el de Turcs i Cavallets.

Una de les festes que més rellevància va tenir durant aquest període van ser les organitzades per celebrar el bimil·lenari de la fundació de la ciutat l'any 1974. Un dels actes més recordats va ser la visita del pintor Salvador Dalí, la seva desfilada

pels carrers de la ciutat dalt d'un grandió elefant de cartró va ser tot un esdeveniment que generà molta expectació i va aconseguir no deixar a ningú indiferent. Al Camp de Mart va pintar en directe i davant un nombrós públic concentrat el cartell commemoratiu de les festes.

3. L'INICI DE LA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA (1975-1979)

3.1. L'efervescència del canvi i els seus reflexes en la ciutat

Carlos Arias Navarro, dissortadament conegut com el “verdugo de Málaga” per haver exercit de fiscal en aquesta ciutat durant la repressió posterior a la guerra civil, presidí el primer govern de la monarquia. Tanmateix, l'any 1976, davant la seva negativa a adoptar qualsevol mesura que significués una obertura clara, el rei Joan Carles I decidí substituir-lo per una figura emergent, Adolfo Suárez, el qual obrí el camí mitjançant la convocatòria del referèndum per a la Reforma Política de desembre de 1976. Sis mesos més tard, les eleccions generals a Corts Constituents del 15 de juny de 1977, amb la participació de tots els partits de l'oposició, significaven el restabliment de l'anhelada democràcia.

Després de la mort de Franco, el 20 de novembre de 1975, l'estructura política franquista a Tarragona es mantenia intacta. Antonio Aigé Pascual ocupava el càrrec de governador civil des de l'any 1971 i continuarà exercint les seves funcions fins el maig de 1976, quan serà substituït per un home fidel a Fraga, Agustín Castejon Roy. El seu mandat, sortosament, serà breu i el 21 de gener de 1977 el govern d'Adolfo Suárez nomenava com a governador civil un militant de la recent creada Unión de Centro Democrático, Francesc Robert Graupera, exalcalde de Mataró. Robert Graupera es caracteritzarà pel seu tarannà contemporitzador i la capacitat de diàleg amb l'oposició moderada. En l'acte de presa de possessió del càrrec pronuncià el discurs en català. Lògicament la seva actuació no podia ser acceptada pels sectors més reaccionaris de la ciutat, d'entre els quals va sorgir l'escamot que intentà incendiar la seu del Govern Civil divuit dies després de l'arribada del governador.

Ricardo Vilar Guix, mantindrà l'alcaldia de Tarragona des de l'any 1968 fins el gener de 1976 quan serà substituït per l'advocat i empresari Esteve Banús Fernández. Després de fracassar l'intent d'un reduït grup de regidors que cercava una certa entesa amb els partits democràtics, Esteve Banús fou el primer i l'últim alcalde franquista elegit per la resta de membres del consistori. Malgrat la supervivència del consistori més enllà de la mort de Franco, la pèrdua del referent i de la identitat col·lectiva que aglutinava el règim era més que evident. L'Ajuntament, entre 1975 i 1979, havia perdut el nord i estava totalment desorientat. Una situació que l'oposició democràtica va aprofitar tant per deslegitimar el que considerava com les escorrialles de la desapareguda dictadura en l'àmbit local, com per evidenciar una gestió municipal pèssima que s'arrossegava des de feia quasi quaranta anys. La situació dels alcaldes i regidors d'aquests anys era gairebé insostenible. D'una banda, legalment no podien dimitir, ni tan sols després d'expirar el seu mandat, per força havien de continuar gestionant l'Ajuntament enmig d'una caòtica situació financera que impedia i paralitzava la solució de molts dels problemes que afectaven als ciutadans, des de la deficient qualitat de l'aigua fins a la insuficiència d'aparcaments, passant per les necessitats d'equipaments i infraestructures dels barris. En un intent d'allunyar-se de l'origen del poder que encara representaven,

varen aprovar algunes mocions polítiques prou significatives – amnistia, restabliment de la Generalitat, adhesió a la reforma política,... –, però, malgrat tot, ja era massa tard. Per l'altra, estaven constantment impel·lits pels partits de l'oposició democràtica que fiscalitzaven dia a dia les seves decisions per evitar qualsevol hipoteca futura i, al mateix temps, aquestes forces polítiques encapçalaven les múltiples campanyes de protesta ciutadana que, sovint, acabaven exigint la seva dimissió.

Certament, la mort del dictador va comportar la mobilització generalitzada de l'oposició. Totes les reivindicacions de veïns, treballadors o funcionaris acabaven adoptant la consigna política de Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia. Els fulls volants, els cartells, les pintades a les parets i els exemplars de la premsa clandestina apareixien cada cop amb més freqüència pels carrers de la ciutat. Així mateix, desafiant l'actuació repressiva de la policia, grups de joves es manifestaran cada cop més sovint.

L'any 1976 s'iniciarà amb un conflicte en el sector de la construcció que afectarà a 14.270 treballadors en el conjunt de les comarques tarragonines. El dia 5 de març, en el marc de la campanya de solidaritat amb els obrers de Vitòria pels 5 morts i 79 ferits ocasionats per la insensata acció de la policia, es mobilitzen els treballadors de la petroquímica i s'hi afegeixen els estudiants. Foren dispersats violentament, morí l'obrer Juan Gabriel Rodrigo i es practicaren vint detencions. L'endemà es declarava una vaga general a la refineria. Una fotografia del multitudinari enterrament celebrat el dia 8 de març al cementiri de Tarragona fou coberta de la revista *Cambio 16*. L'11 de maig, més de 10.000 pagesos es manifestaran per la ciutat sense que es registrés cap incident. El 25 de juliol, prop de 2.500 veïns de Bonavista es concentraran exigint un consultori mèdic. Altrament, l'arribada a Tarragona el 12 de setembre de la Marxa de la Llibertat, convocada per Justícia i Pau, serà dissolta de forma violenta. El 12 de novembre d'aquell mateix any, la vaga general convocada pels sindicats UGT, USO i CCOO a tot l'Estat, serà seguida a Tarragona per més de tretze mil treballadors. En definitiva, una onada de protestes, manifestacions i conflictes que, generalment, només trobaven com a resposta càrregues policials, detencions, multes o acomiadaments. La qual cosa, naturalment, no feia més que agreujar i estendre la mobilització opositora, tant en l'àmbit sindical, com en el veïnal o l'estudiantil.

L'Església, cada cop més allunyada del règim anterior i amb un paper més actiu, era guiada a Tarragona per l'arquebisbe Josep Pont i Gol, home de tarannà liberal i catalanista. L'arribada a la ciutat de les despulles del Cardenal Vidal i Barraquer significava el retrobament amb aquella part de l'Església catalana que l'any 1936 es va veure ultrapassada pels fets.

Des de l'aparell de l'Estat, poc després de la mort del dictador, es promourà una forta campanya per consolidar la figura de rei i, per extensió, de la monarquia. Setanta dies després del seu nomenament, Joan Carles I visitava oficialment Tarragona, el dia 9 de febrer de 1976. Mentre, el nou govern Suárez, aprofitant

l'estructura de l'Administració perifèrica cercarà estendre l'organització territorial de la Unión de Centro Democrático a l'àmbit local, partit que es constituirà a la ciutat el maig de 1976.

Paral·lelament alguns dels partits i sindicats de l'oposició es manifestaven plenament actius. Especialment, el Partit Socialista d'Unificat de Catalunya (PSUC) i Comissions Obreres. Però també, Plataformes Anticapitalistes, un moviment assembleari que l'any 1977 s'integraria a l'Organització d'Esquerra Comunista (OEC). Així mateix, menys nombrosos, però emergent amb força cal esmentar el Partit del Treball d'Espanya, Convergència Socialista de Catalunya, Partit Socialista d'Alliberament Nacional, Convergència Democràtica de Catalunya i el sindicat Unió General de Treballadors.

El setembre de 1976, el Partit Socialista de Catalunya aconseguia celebrar a l'Auditori del Camp de Mart el primer míting d'un partit d'esqueres des de l'any 1937. Dos mesos més tard, en el mateix lloc, el moviment unitari de l'Assemblea de Catalunya es presentava públicament. Altres partits comunistes o més radicals, continuaran trobant una resposta negativa del Govern Civil per a la celebració d'actes públics. De fet, no serà fins a l'any 1977, una vegada convocades les eleccions a Corts Constituents pel 15 de juny, quan es desplegarà bona part de la capacitat propagandística dels partits polítics: el febrer, un míting del PSOE amb presència d'Alfonso Guerra; el mes següent, hi haurà diversos actes: conferència de Jordi Pujol al col·legi de Sant Pau, presentació d'Alianza Popular a l'Hotel Imperial Tarraco i inauguració del Centres d'Estudis Polítics, nucli vertebrador de UCD; Unió Democràtica de Catalunya celebrarà un acte polític al cinema Catalunya l'11 de maig; el PSUC, recentment legalitzat, no podrà celebrar el seu primer míting fins el 5 de juliol.

La situació del consistori d'arrels franquistes era cada cop més difícil. El març de 1977 els presidents d'onze col·legis professionals de la ciutat es manifestaran contra tres resolucions adoptades per l'Ajuntament. Durant el mes de maig, la Federació d'Associacions de Veïns, en plena "guerra de l'aigua", demanava a l'alcalde i els regidors que abandonessin els seus carrers. Ara bé, després del resultat de les eleccions generals de 1977 que reforçaren als socialistes tarragonins, les peticions de dimissió de l'Ajuntament predemocràtic eren plantejades cada cop més sovint. La celebració de la Diada de l'Onze de Setembre acabà amb una manifestació davant del Palau Municipal exigint la renúncia. Uns dies més tard, la sala de plens era desallotjada enmig de les protestes per la concessió municipal del servei d'aigües a l'empresa SAUR. El 15 d'octubre, en defensa de l'aigua se celebrarà una de les manifestacions més multitudinàries, la demanda de dimissió del consistori serà una de les principals consignes. Finalment, l'abril de 1979, el resultat de les primeres eleccions democràtiques municipals atorgarà al socialista Josep Recasens Comes el govern de la ciutat.

La societat tarragonina, com la catalana en general, havia passat d'un llarg període de dictadura a la democràcia. D'altra banda, hom assistia al restabliment de la

Generalitat i el seu president, Josep Tarradellas, visità en diferents ocasions la ciutat durant l'any 1978. En aquests quatre anys, entre finals de 1975 i l'abril de 1979, la història semblava precipitar-se i en la percepció col·lectiva hi havia una certa sensació de viure moments transcendents. Sense experiència i només amb les referències històriques, s'obria la porta que permetia accedir a un sistema de llibertats democràtiques, la qual cosa era essencial. Però aquest no era el final del llarg camí, ara, tot restava per fer: des de la consolidació del mateix sistema democràtic fins al desenvolupament social, econòmic i cultural d'un país endarrerit. Tanmateix, l'any 1979, després d'un cicle continuat de creixement, la greu crisi econòmica internacional també s'abaté sobre Catalunya provocant l'ascens de l'atur i el consegüent descens del nivell, conseqüències que aviat esdevingueren la principal preocupació de la societat.

4. ELS AJUNTAMENTS DEMOCRÀTICS (1979-2000)

Aprovada la Constitució mitjançant referèndum el 6 de desembre de 1978 calia convocar unes eleccions legislatives que van tenir lloc l'1 de març de 1979. A Catalunya van guanyar els socialistes mentre que a l'Estat la victòria va ser per a la UCD. El pas següent va ser convocar eleccions municipals pel 3 d'abril de 1979. Eren els primers comicis municipals d'ençà l'any 1934, havien passat, doncs, quaranta-cinc anys. La victòria majoritària va ser per al partit socialista a les grans ciutats de Catalunya, mentre que en poblacions petites i àrees rurals va guanyar Convergència i Unió.

El mateix any, pocs mesos després, el 25 d'octubre, es va votar l'Estatut d'Autonomia, el text del qual l'havien redactat gràcies a una entesa dels partits PSC, PSUC, CiU i UCD. Els partits extraparlamentaris formats per l'extrema esquerra i els partits independentistes es van abstenir mentre que la ultradreta propugnava entre els seus simpatitzants i afiliats el no. A Tarragona la participació es xifrà en un 53,96 % amb un 82,34% de vots afirmatius. A començament de l'any 1980 va entrar en vigor l'Estatut iniciant-se així la reconstrucció nacional de Catalunya. També van tenir lloc les primeres eleccions al Parlament català que donaren la victòria a CiU, el partit nacionalista que continua hores d'ara al poder.

Entre 1979 i 1983 es produeix una greu crisi econòmica que afectarà d'una manera especialment important a Catalunya, degut a la seva forta industrialització. La crisi afectà a tots els sectors de producció, el tèxtil, el del metall, el de la construcció, al no poder fer front a la competència exterior, a la baixada de les vendes, etc. Es van perdre nombrosos llocs de treball i va disminuir la capacitat adquisitiva de la població. Un dels sectors que menys va notar la crisi va ser el del turisme, Catalunya concentrava el 30 % del turisme espanyol, un turisme adreçat fonamentalment a població modesta.

Aquest panorama repercutí directament en un greu creixement de l'atur. De fet, l'índex d'aturats a Catalunya era el més alt de les comunitats autòniques, l'any 1985 arribarà a un 22,3% de la població. A nivell estatal no es començarà a lluitar contra aquesta situació fins a l'entrada del primer govern socialista a finals de 1982. La crisi econòmica produirà un fre a la immigració i una forta davallada de la taxa de natalitat amb el consegüent estancament de la població i la tendència a l'envelliment.

El gener de 1986 Espanya entra a formar part de la Comunitat Econòmica Europea, les multinacionals entren amb força a Catalunya, la qual cosa suposarà canvis i noves perspectives sobretot en el sector industrial.

En l'àmbit de la cultura la feina iniciada durant la transició a favor de l'ús del català va fer possible que augmentés la seva presència en tots els sectors de la vida en general. Després de superar nombroses dificultats la Llei de Normalització Lingüística de 1983 garantia l'ús de la llengua catalana i castellana. A començament dels anys 80 l'ensenyament del català, que no en català, era gairebé total. Els

mitjans de comunicació s'aniran catalanitzant amb la publicació de diaris, revistes i llibres, amb les emissions radiofòniques i amb la creació del canal autonòmic TV3. Tot i que l'ampliació del nombre d'emissores va fer créixer els oïdors, el mitjà més popular a la dècada dels vuitanta comença a ser el televisor.

La societat civil anirà deixant de tenir el protagonisme que havia tingut durant la transició, els moviments socials representatius de les voluntats ciutadanes donaran pas als partits polítics. A partir de les eleccions de 1979, les institucions elegides democràticament pel poble prendran el relleu com a legítims representats d'aquesta ciutadania.

La ciutat de Tarragona inicià el seu períple democràtic amb un ajuntament socialista presidit per l'alcalde Josep M. Recasens i Comes. Van ser nombroses les dificultats a les que s'havia de fer front, calia posar els fonaments per una nova ciutat, i passar pàgina d'una de les etapes més fosques de la Tarragona del segle XX.

El 19 de juny de 1989 Convergència i Unió, Partit Popular i Centre Democràtic i Social van presentar una moció de censura contra l'alcalde socialista que es va debatre el 17 d'agost. La majoria absoluta amb que va comptar la moció va portar a l'alcaldia al portaveu de CiU, Joan Miquel Nadal i Malé. Les causes esgrimides pels partits signants van ser la incapacitat de gestió pel que feia a planejaments i planificació, per les línies d'actuació, pel dèficit de seguretat ciutadana, en definitiva eren de l'opinió que s'havia arribat a un desgovern de la ciutat. La seva actuació va revalidar-se en les eleccions de 1991 en que guanyà per majoria absoluta. Joan Miquel Nadal ha esdevingut l'alcalde que més anys ha ostentat aquest càrrec.

4.1. L'acció dels ajuntaments democràtics : de la solució dels problemes heretats a la qualificació de Patrimoni de la Humanitat

El 3 d'abril de 1979 tenien lloc les primeres eleccions municipals des de 1934, a Tarragona la victòria va ser per al partit dels socialistes. L'herència amb la que es van trobar els primers ajuntaments democràtics va ser una Tarragona fruit de l'especulació i la improvisació, amb greus desequilibris socials i urbanístics. Calia posar els fonaments de la que havia de ser la nova Tarragona, treballar per una ciutat més equilibrada, sense diferències segons les zones urbanes reordenar i refer socialment i urbanística la ciutat, fer una ciutat més igualitària i habitable, una tasca prou difícil perquè com veurem tot seguit calia actuar en molts punts i d'una manera urgent:

Els barris perifèrics havien crescut d'una manera abusiva i desordenada, sense previsió ni planificació, els seus habitants patien mancances de serveis, d'infraestructures, d'equipaments bàsics. Un problema ja endèmic a Tarragona era l'aigua, la sobre explotació dels aqüífers va portar a una excessiva salinitat de l'aigua, una imatge que va esdevenir un fet quotidià va ser veure els ciutadans amb garrafes a proveir-se d'aigua bona a les fonts condicionades o construïdes a tal efecte. Amb l'arribada de l'aigua de l'Ebre el mes d'agost de 1989 es va solucionar el problema de l'escassetat i salinització de l'aigua.

Calia rentar la cara a la Part Alta de la ciutat, fer-la habitable i dignificar-la, recuperar els monuments històrics. Era necessari integrar el port a la ciutat, obrir el Moll de Costa als ciutadans, fins llavors un espai restringit, fent compatible l'explotació del Moll i el seu ús públic; modernitzar el barri del Serrallo, substituir el pas a nivell i projectar una façana marítima adequada. Certament algunes realitzacions, com és el cas de les dues darreres que hem mencionat han estat i continuen estant difícils car en aquest vint anys no s'han pogut resoldre.

En l'àmbit social era necessari paliar les mancances dels ciutadans pel que fa a serveis socials, culturals, esportius, d'ensenyament, de joventut; s'havia de crear una ciutat socialment homogènia. Els esforços dels primers ajuntaments democràtics en l'àmbit social anaven especialment dirigits a gent gran, dones i nens. Es posen en funcionament llars de pensionistes i jubilats, es formen educadors de carrer que treballen amb joves i nens, es potencien els tallers d'ocupació per formar el jovent, per paliar problemes relacionats amb les drogodependències, es realitzen campanyes d'alfabetització per adults.

Urbanísticament i amb la necessitat de fer una ciutat més habitable es va redactar el Pla General d'Ordenació Urbana per vertebrar la ciutat i trobar solucions urbanístiques racionals, entre els objectius principals està la recuperació de la Part Alta un barri que havia esdevingut marginal, degradat físicament i social i que havia experimentat un descens de població. La sensibilitat i respecte per l'important patrimoni històric i arqueològic va portar a la seva protecció; amb la recuperació d'edificis històrics com a seu d'organismes públics a la Part Alta es va iniciar un

procés de recuperació, així com també la rehabilitació d'edificis per part de particulars va permetre construir un barri més habitable. Alguns exemples han estat l'Antic Ajuntament que després d'una profunda restauració va passar a ser la seu de la Biblioteca Hemeroteca Municipal, una sala d'exposicions i també a acollir la seu del Patronat Municipal de Turisme ; la casa Montoliu, seu del Conservatori Professional de Música ; la casa Martí que ocupa el Museu d'Art Modern, d'altres restauracions més recents serien la seu del Col·legi d'Arquitectes a l'antiga casa de l'Ardiaca de Sant Llorenç; la seu del Consell Comarcal del Tarragonès ubicada a l'antic Hospital de Santa Tecla al carrer de les Coques ; o ja darrerament la seu del col·legi d'Enginyers a la casa del Degà al carrer Escrivanies Velles o l'Antic Escorxador Municipal condicionat com a seu del rectorat de la Universitat Rovira i Virgili. Són només una mostra de les actuacions de caràcter públic que han tingut lloc a la Part Alta en els darrers anys.

L'interès per la conservació de les restes del passat, ha provocat de vegades conflictes entre les administracions i els interessos privats, però indubtablement ha suposat un enriquiment per a la ciutat, amb l'aparició d'una nova ciutat. La història i els monuments antics de Tarragona són uns nous atractius que cal afegir als ja tradicionals de ciutat turística i industrial. Un exemple de transformació urbana lligada a la recuperació monumental és el circ romà, la importància de les seves restes l'ha portat a ser el monument estrella de la recuperació del patrimoni, la restauració de la capçalera del circ va merèixer el premi Europa Nostra l'any 1996. A més, nombroses restes escampades al llarg de tot el perímetre de l'antic monument, moltes d'elles en establiments comercials o de restauració de propietat privada, poden ser visitats gràcies a la Ruta arqueològica urbana.

La preocupació per la conservació pel passat romà i l'esforç per part de l'administració pública en la seva conservació i difusió van portar a Tarragona a iniciar una campanya per aconseguir la nominació de Patrimoni Mundial per part de la UNESCO, fita que es va aconseguir el 30 de novembre de l'any 2000. No va ser el final d'un camí sinó l'inici d'una nova etapa, ara cal seguir treballant en la conservació i difusió del ric patrimoni de la ciutat.

4.2. Societat i cultura

La implantació del sistema democràtic va suposar socialment i cultural l'inici de tot un seguit de millores i avenços que anirien assentant les bases per a la Tarragona del futur. La ciutat passava a ser dels ciutadans, que ocuparien els carrers per a fer actes socials, s'inicia un període de participació en tots els aspectes la cultura, les festes, els esports, etc.

En l'àmbit festiu després de les eleccions de 1979 s'inicià una recuperació de festes i tradicions locals amb la participació tant de les institucions com de la societat civil. Al llarg de la dècada dels vuitanta es viu un renaixement i una redescoberta d'elements del seguici popular. La festa també es democratitza, deixarà d'estar carregada d'oficialitat per ser participativa i oberta a tots els estaments i franges d'edat. És molt destacada la tasca iniciada el 1980 en la recuperació d'elements del seguici popular, ressorgeix l'antiga colla del Ball de Bastons del Casc Antic, el 1981 el ball de Dames i Vells, el 1984 el Ball de Diables, el 1985 el Drac de Sant Roc i el Ball de gitanes, el 1986 l'Àguila, el 1987 el Ball de Serrallonga, el 1988 la Mulassa. Durant la dècada dels noranta s'aniran consolidant els balls ja existents i també se'n recuperaran d'altres. La participació activa dels nens i les nenes en la Santa Tecla Petita és la que garanteix la continuïtat de les festes. Tot l'esforç dut a terme al llarg dels darrers anys es veurà reconegut el 1996 per la Generalitat de Catalunya quan la festa de Santa Tecla és declarada Festa d'Interès Nacional i més recentment, el 2002, com a Festa d'Interès Nacional pel Ministerio de Cultura.

Altres manifestacions festives que cal ressenyar pel canvi positiu que han experimentat al llarg de les dues darreres dècades tant pel creixement qualitatiu, quantitatiu i de participació ciutadana han estat les festes del copatró Sant Magí o les del Carnaval, recuperada la seva celebració oficial el 1981. Al llarg de més de vint anys s'ha anat consolidant i ja són un referent dins l'àmbit festiu.

El panorama casteller també viurà uns anys de creixement, el 1980 es constitueix la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona, que farà revivre una rivalitat castellera entre les dues colles, els Xiquets i la Jove. Però l'any 1988 es forma la colla castellera dels Xiquets del Serrallo i dos anys més tard la Colla Castellera de Sant Pere i Sant Pau, augmentant així a quatre el nombre de colles de la ciutat.

La Setmana Santa a les darreries dels anys setanta gairebé va tocar fons, a partir d'aleshores deixaria de ser tant oficial per passar a remuntar la situació i com en d'altres festivitats passar a ser més participativa, l'any 2002 la processó del Sant Enterrament ha esta declarada Festa d'Interès Nacional per la Generalitat de Catalunya.

Al llarg de la dècada dels noranta s'han anat consolidat nombroses manifestacions culturals i lúdiques com el Festival Internacional de Dixieland a la primavera o el Concurs Internacional de focs artificials que des de 1990 te lloc a la Punta del Miracle els primers dies del mes de juliol.

En l'àmbit artístic destaca la creació del Museu d'Art Modern el 1976 amb el fons artístic de la Diputació. S'instal·là al lloc que havia ocupat l'Escola d'Art de la Diputació al carrer Santa Anna (antiga casa Martí) al traslladar-se l'escola a un nou edifici de la zona educacional. La remodelació total l'edifici no es va inaugurar fins el 1991. Des del seu inici ha treballat per donar a conèixer l'art dels segles XIX i XX.

Seguint en el món de l'art destaquen diverses iniciatives de gran importància a nivell cultural i que val la pena ressenyar: una iniciativa iniciada a finals dels anys 80 al tinglado dos del Moll de Costa, un magatzem de 900 m², que acollia exposicions d'art d'avantguarda d'alt nivell amb el patrocini del Port de Tarragona.

El col·lectiu d'artistes i intel·lectual, anomenat La Gent del Llamp, van tenir la iniciativa de crear una revista el 1977 en la qual hi col·laboraven artistes i escriptors, era una revista en català que donava cabuda quan va esdevenir editorial a poetes i escriptors que no podien o no els hi era fàcil poder publicar les seves obres. En el camp de la literatura i l'art destaca també la tasca iniciada a les darreries dels anys 70 per la Galeria d'Art Poetes, una sala alternativa que ha anat donant oportunitat a joves artistes.

La remodelació del teatre Metropol als anys 90 a banda de permetre la recuperació d'un edifici modernista emblemàtic obra de Josep M. Jujol, la ciutat va guanyar un espai escènic molt necessari, tot i que insuficient, i ha permès la programació del cicles de teatre estable. La cobertura de l'Auditori del Camp de Mart amb una gran carpa, polèmiques generades a banda, va permetre també disposar d'un nou espai escènic.

Un fet de gran rellevància per al futur de la ciutat va ser la creació de la Universitat, el 1979 s'inaugurava el primer curs acadèmic de la Delegació d'Estudis Universitaris a l'antic edifici del col·legi La Salle, a la Plaça Imperial Tàrraco. L'actual Universitat Rovira i Virgili, va néixer el curs 1992-93 amb la finalitat per convertir-se en el motor cultural, científic i tècnic de les comarques meridionals.

4.3. Les darreres transformacions urbanístiques

El creixement urbanístic que ha experimentat la ciutat en els darrers anys ha estat notable, l'ocupació de zones fins ara despoblades amb la construcció de nous habitatges, està canviant podríem dir que per moments, la imatge que teníem de la Tarragona del segle XX. Noves zones urbanes van eixamplant la ciutat a llevant i a ponent, un creixement equiparable, potser, al que va tenir lloc els anys setanta però amb una gran diferència, es produeix un creixement planificat, dotant als nous espais urbanitzats dels serveis bàsics tan de tipus social com d'infraestructures.

Ben sovint, si volem fer una mirada enrera i recordar un indret concret, una plaça, un carrer o un edifici, i fer memòria de com era fa pocs anys ens resulta una tasca difícil. Les imatges incloses en aquest darrer capítol ens permetran fer aquest recorregut per espais que han canviat en un breu espai de temps, formen part ja de la història de la ciutat, la nova imatge s'ha fet tant quotidiana que ja no la recordem d'una altra manera. Les imatges han estat fetes els darrers anys, es tracta d'un passat molt proper però a l'hora molt llunyà.

Els canvis han estat importants a l'àrea del Parc de la Ciutat i a l'Avinguda de Roma; el sector que comprenen els carrers Reial, Pere Martell i adjacents ha crescut d'una forma espectacular, els antics magatzems s'han transformat en blocs d'habitatges. L'avinguda Francesc Macià i voltants es troben en continu creixement, els projectes de futur per aquesta zona ja estan perfectament definits. A llevant el creixement urbanístic ha transformat l'entrada a la ciutat per la carretera de Barcelona i a ponent els anomenats barris perifèrics estan creixent fins al punt que ja no hi ha una separació física entre els uns i els altres.

Han estat importants les remodelacions d'espais emblemàtics de la ciutat per modernitzar-los i obrir-los als ciutadans, destaquem les obres de la Rambla Nova, a l'antic tram de Vallesllano, on la construcció d'un aparcament subterrani va permetre ampliar el passeig fins a la plaça Imperial Tàrraco. El canvi d'emplaçament de la Font del Centenari al centre d'una cruïlla d'avingudes, va permetre donar-li més majestuositat. Recordem que l'emplaçament actual de la font va ser rebutjat als anys cinquanta pels urbanistes de l'època per considerar-ho un perill per al vehicles, cal pensar que aleshores la carretera era de pas obligat i les rotondes no eren encara un sistema de regulació del tràfic gens habitual.

El Passeig de les Palmeres, amb la plantació de nou de les palmeres que havien estat arrancades en la darrera remodelació que s'havia fet en aquest indret als anys 40. El Passeig de Sant Antoni; la plaça de la Font; l'enderroc de les antigues Casernes de l'avinguda Catalunya i la posterior construcció de la facultat de Ciències Jurídiques i blocs d'habitatges han transformat completament aquest indret de la ciutat.

Alguns edificis emblemàtics ha estat enderrocats per deixar l'espai lliure i poder construir-hi blocs de pisos o per millorar-ne els serveis. Pensem en les antigues bodegues de la casa Muller al carrer Reial, l'edifici del Nàutic, el del Club Natació Tàrraco o el col·legi Saavedra.

Sens dubte, el creixement de la ciutat suposa un repte per als governants per tal d'aconseguir la convivència, de vegades difícil, entre el passat i el present, entre la defensa i la conservació d'un patrimoni que sovint aflora a la superfície i la necessitat de creixement d'una ciutat moderna.

FONTS DOCUMENTALS

Arxius:

Arxiu Municipal de Tarragona (AMT)
Arxiu d'imatges del Museu d'Història de Tarragona (MHT)
Arxiu Històric de Tarragona (AHT)
Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT)
Arxiu Central del Port de Tarragona (ACPT)
Museu d'Art Modern de Tarragona (MAMT)
Ajuntament de Tarragona (AT)
Arxiu Històric del PSUC

Fonts hemerogràfiques:

Diario Español
Diari de Tarragona
Boletín de Información Municipal (1969-1974)
Tarragona Municipal

Particulars:

Anton Roca Pentinat (ARP)
Bernabé Bernabé Solé (BBS)
Josep M. Olivé Solanes (JMOS)
Emilia Arnavat Queralt (EAQ)
Josep M. Fort (JMF)
Jack Hol i Montserrat (JHM)
M. Antònia Ferrer Bosch (MAFB)
Rafael López Monné (RLM)
Rosa M. Ricomà Vallhonrat (RRV)
Rosa M. Gutiérrez Aznar (RGA)
Jordi Piqué Padró (JPP)
Empar Virgili Bertran (EVB)

Bibliografia

ALOGUÍN PALLACH, Ramon: *Guia de fortificacions de Tarragona*, Tarragona: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Tarragona, 1998.

ANGUERA, P.; ARNAVAT, A; COSTAFREDA, M.: *La Diputació de Tarragona. Imatges per a una Història*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 1986.

BALCELLS, Albert: *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.

BALLBÉ, Manuel: *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*, Madrid: Alianza Universidad, 1985.

BENET, Josep: *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

BENET, Josep: *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco (1a. part)*, Barcelona: Editorial Blume, 1978.

BERTRAN, Jordi, LÓPEZ, Rafael I TUTUSAUS, Jordi: *Els colors de Santa Tecla : la festa gran de Tarragona*. Tarragona : Ball de Diablers, El Mèdol, 1998

BERTRAN VALLVE, Diego: *Tarragona y su fábrica de Tabacos. Un sueño hecho realidad*, Madrid: Tabacalera, 1982.

BUQUERAS I BACH, Josep M.: *Arquitectura de Tarragona, siglos XIX y XX*, Tarragona: Llibreria Guardias, 1980.

BUQUERAS I BACH, Josep M.: *Arquitectura de Tarragona des del segle XII*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1991.

CABANA, Francesc: *37 anys de franquisme a Catalunya. Una visió econòmica*, Barcelona: Pòrtic, 2000.

DE RIQUER, B. I CULLA, J.B.: *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, Barcelona: Edicions 62, vol. VII, 1989.

DEL AMO, Roberto: *El impacto de la industria petroquímica en el medio rural (transformaciones socio-espaciales en la Poble de Mafumet)*, Tarragona: Ajuntament de la Poble de Mafumet, 1988.

DÍAZ I ESCULIES, Daniel: *L'oposició catalanista al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

El desarrollo industrial de Tarragona, Tarragona: Presidencia del Gobierno. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1977.

L'entorn del Circ romà : el patrimoni monumental i la transformació urbana. Tarragona : Ajuntament de Tarragona, 1995.

ESCODA, Coia i TOLDRÀ, Mercè: *El Col·legi d'advocats de Tarragona. La seva història (1845-1999)*, Tarragona: Col·legi Provincial d'Advocats de Tarragona, 1999.

España. Anuario Estadístico 1968, Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 1968.

España. Anuario Estadístico 1971, Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 1971.

España. Anuario Estadístico 1977, Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 1977.

Estructura socioeconómica de la provincia de Tarragona y sus perspectivas de desarrollo económico, Tarragona: Organización Sindical. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1974.

Estructura socioeconómica de la provincia de Tarragona y sus perspectivas de desarrollo económico, Tarragona: Organización Sindical. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1975.

Estudio Económico – Social de la provincia de Tarragona. Síntesis de su riqueza actual y posibilidades. Tarragona, 1946.

FERRER, M.A.; DASCA, A; ROVIRA, J.: *Cent anys de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Una aproximació a la seva història*, Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, 1994.

FONTANA, Josep: (editor): *España bajo el franquismo*, Barcelona: Crítica, 1986.

GISBERT CANES, Joan : *Els barris de la perifèria de Tarragona. Uns orígens conflictius.* A: Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 2003.

HERAS, P.A. i MAS, C.: *Els primers cent anys de la Cambra*, Tarragona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, 1987.

HERAS, Pedro A. : *La oposición al franquismo en las comarcas de Tarragona (1939-1977)*, Tarragona: Edicions El Mèdol, 1991

Institut Martí Franquès. Cent Cinquanta Anys, 1845-1995. Tarragona: Institut de Batxillerat Martí Franquès, 1995.

Isidre Valentines (fotògraf) 1900-1959. Tarragona: Museu d'Art Modern de Tarragona, 2000.

La Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, 1986-1996, Tarragona: COCINT, 1998.

La industria química en Tarragona. Especial consideración a la "zona trebol". Tarragona: Organización Sindical. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1974.

L'art de la victòria. Belles Arts i franquisme a Catalunya, Barcelona: Columna, 1996.

L'economia de Tarragona i el mercat únic de 1993, Tarragona: Cambra Oficial del Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, 1992.

L'ensenyament bàsic i pre-escolar a Tarragona, 1985, Tarragona: Publicacions de l'Ajuntament de Tarragona, 1985.

Guia de les festes de Santa Tecla : Història, seguici popular i castells Tarragona. Tarragona : El Mèdol, 1994.

LORÉS, Jaume: *La transició a Catalunya (1977-1984). El pujolisme i els altres,* Barcelona: Empúries, 1985.

LUQUE, Carmen: *Torreforta – Tarragona - ,* Tarragona: Els barris d'Adigsa, Benestar Social, Generalitat de Catalunya, 1995

LLOP TOUS, Josep: *La industrialització de Tarragona (1957-1971) i les seves circumstàncies.* Tarragona: Arola Editors, 2002

MALUQUER DE MOTES, Jordi: *Història econòmica de Catalunya, segles XIX-XX,* Barcelona: Edicions Proa, 1998.

MARGALEF LLEBARIA, Joaquim: *El Tarragonès. Estructura econòmica. Expansió industrial i desequilibris sectorials,* Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1979.

MARGALEF LLEBARIA, Joaquim: *Aproximació a l'economia de Tarragona en el pas dels setanta als vuitanta,* Tarragona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria y Navegació de Tarragona, 1985

MARÍN CORBERA, Martí: *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Lleida: Pagès Editors, 2000.

Memoria de Catalunya. Del regreso de Tarradellas hace 20 años al pacto Pujol-Aznar, Barcelona: El País, 1997

Memoria de la transición. Del asesinato de Carrero a la integración en Europa, Madrid: El País, 1996.

MOLINERO, Carme i YSÀS Pere.: *Els industrials catalans durant el franquisme*, Capellades: Eumo Editorial, 1991.

MOLINERO, Carme i YSÀS Pere: *Catalunya durant el franquisme*, Barcelona: Empúries, 1999.

OLIVÉ, E. , RICOMÀ, X. I ALBERICH, J. : *Retrobar Tarragona*. Tarragona: Patronat Municipal de Turisme de Tarragona, Lunweg, 1990

OLIVÉ, E. PRAT, J.M. : *Història dels estudis universitaris a Tarragona: un trajecte de vuit-cents anys*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 1998.

OLIVÉ SERRET, Enric (direcció): *Història del Camp de Tarragona. El Tarragonès*, Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1989.

OLIVÉ SERRET, Enric: *Somnis i quimeres de Manuel de Montoliu. La pèrdua de terrenys públics a Tarragona (1954-1960)*, A: Quaderns d'Història Tarraconense, vol. XI, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1992.

Panoràmica de l'ensenyament a Tarragona, 1981, Tarragona: Publicacions de l'Ajuntament de Tarragona, 1982.

Perspectivas de desarrollo económico de la provincia de Tarragona (en los proximos cinco años), Tarragona: Organización Sindical. Consejo Económico Nacional, 1962. núm. 48.

PIQUÉ PADRÓ, Jordi (coord.): *Franquisme a les comarques tarragonines*, Tarragona: Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1993.

PIQUÉ PADRÓ, Jordi (coord.): *El segle XX a Tarragona*, Tarragona: Nou Diari i Ajuntament de Tarragona, 1995

PUJADAS, J. – BARDAJÍ F.: *Los barrios de Tarragona. Una aproximación antropológica*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1987

PUJOL CAYUELAS, Enric: *Nàstic. Cent anys d'història (1886-1986)*, Tarragona: Edicions Tàrraco, 1987.

PUJOL CAYUELAS, Enric: *Cent anys de futbol a Tarragona*, Tarragona: Edicions El Mèdol, 1995.

PUJOL CAYUELAS, Enric: *100 anys d'esport a Tarragona*, Tarragona: Edicions El Mèdol, 1997.

RECOLONS ARQUER, Lluís: *La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica 1900-1970*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1976.

Reseña Estadística de la Provincia de Tarragona, Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 1952.

Resumen del estudio del emplazamiento de la refinería de petroleos en el litoral catalán, Tarragona: Comisión Provincial de Asuntos Técnicos, 1969.

RIERA GÜELL, Marcelo: *Estampas tarraconenses*, Tarragona: Publicaciones del Excmo. Ayuntamiento de Tarragona, 1979.

RIQUER, Borja de i Culla, Joan B.: *El franquisme i la transició democràtica 1939-1988*. A: *Història de Catalunya* vol. VII. Barcelona : Edicions 62, 1989.

ROIG I QUERALT, Francesc: *Àgora ciutadana. Tarragona, 1854-1954*, Tarragona: Gogistes Tarragonins, 1991.

SALCEDO MILIANI, Antonio: *L'Art del segle XX a les comarques de Tarragona*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 2001

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (coord.) : *La província de Tarragona durant el Franquisme (1939-1976). Política, societat i cultura*, Tarragona: Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1996.

SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume (direcció) : *Catalunya durant el règim franquista*, Barcelona: Edicions d'Ara, 1984.

SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume (direcció): *L'economia a Catalunya durant el règim franquista*, Barcelona: Edicions d'Ara, 1984.

SOLÀ i GUSSINYER, Pere: *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998.

SOLÉ SABATÉ, J.M. i VILLARROYA, J. : *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes (1936-1975)*, Barcelona: Curial Edicions, 1994.

TALAVERA, F. i RODRÍGUEZ, P.: *Aproximación al conocimiento de los barrios: Torreforta, La Granja, El Pilar*, Tarragona: Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Tarragona, 1984.

Tàrraco en la fotografia del segle XX 1939-1979. Tarragona : Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 2002.

Tarragona : contruir damunt les restes. Darreres propostes i intervencions a la Part Alta. Tarragona : Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Tarragona, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, 1993.

Tarragona d'ahir a avui 1979-1986 : Urbanisme i obres municipals. Tarragona : Ajuntament de Tarragona. Àrea de Relacions Ciutadanes, 1987. (Suplement del butlletí d'informació municipal)

Tarragona, 1964-1965, Tarragona: Sindicato de Iniciativa y Turismo, 1965

Tarragona económica, 1983, Tarragona: Cámara Oficial del Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, 1984.

Tarragona económica, 1977, Tarragona: Cámara Oficial del Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, 1978.

Tarragona final del mil·lenni : Testimonis gràfics. Tarragona : Agrupació fotogràfica de Tarragona, 2000.

TARRASA, J.M., BERTRAN, Dídac: *Josep M. Tarrasa. Una vida. Memòries per a llegir en veu alta,* Tarragona: Club Maginet, 1995

TUSELL, Javier: *Història de España en el siglo XX. IV la transición democrática y el gobierno socialista,* Madrid: Taurus Bolsillo, 1999.

Zonas y polígonos industriales de la provincia de Tarragona. Localizaciones industriales ordenadas, Tarragona: Organización Sindical. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1974.